ACE 18

Electronic offprint

Separata electrónica

REPENSANT EL TERRITORI CATALÀ: CAP A UNA BICAPITALITAT CATALANA I METROPOLITANA?

JAUME MASIP TRESSERRA Y JOSEP ROCA CLADERA

ACE: Architecture, City and Environment = Arquitectura, Ciudad y
Entorno [en línea]. 2011, Año 6, núm. 18, Febrero. P. 325-360

ISSN: [1886-4805](https://doi.org/10.18866/1886-4805)

Website access: http://www-cpsv.upc.es/ace/Articles_n18/articles_PDF/ACE_18_ST_32.pdf

UPCommons Access: <http://hdl.handle.net/2099/11692>

ACE

Architecture, City, and Environment
Arquitectura, Ciudad y Entorno

C

RETHINKING THE CATALAN TERRITORY: TOWARDS A CATALAN AND METROPOLITAN BICAPITAL?

Key words: Territorial planning, Catalonia, Barcelona Metropolitan Region.

Abstract

Since years, the territorial debate on the territorial organization of Catalonia and the Barcelona Metropolitan Region has moved between two types of thoughts that are formulated as two opposing options. On the one hand, the firm commitment to the system of Catalan cities, and on the other hand, the Barcelona metropolitan phenomenon. The first territorial option presents a global view that covers the whole of Catalan territory and it is its urban base; while the second one, is seen as a question that is generated from the macrocephalia of the capital city of Barcelona as well as the urban fact that will define the territorial model of whole Catalan territory. In this article, this issue is studied by analyzing firstly from a theoretical perspective, the process of consolidation of the current Catalan and metropolitan territory from the beginning on this territorial dichotomy arises: the Regional Planning 1932 and the Territorial Division 1936 until the approval of the current Barcelona Metropolitan Territorial Plan in April 2010. Then, by doing an empirical analysis of population growth at the scale of municipalities and counties for the last thirty years, with the urban hierarchy that it implies, it is reviewed from a critical point of view, the territorial model that the Barcelona Metropolitan Territorial Plan recommends as a optimal to achieve the objectives of environmental sustainability, economic efficiency and social cohesion. The empirical results show a significant demographic growth and a strengthening of the urban hierarchy in *Vallès* cities and therefore the county *Vallès Occidental* in respect of the Catalan and metropolitan territory. Consequently, this urban dynamic can lead to a third option in this territorial debate: *from a system of city of metropolitan cities and a Catalan monocalpital (Barcelona) to a territorial model of system of city of metropolitan cities and a Catalan Bicapital (Barcelona-Vallès emerging city).*

REPENSANT EL TERRITORI CATALÀ: CAP A UNA BICAPITALITAT CATALANA I METROPOLITANA?

MASIP TRESSERRA, Jaume¹
ROCA CLADERA, Josep

Remissió inicial: 15-11-2011

Remissió definitiva: 23-1-2012

Paraules Clau: Planificació territorial, Catalunya, Regió Metropolitana de Barcelona.

Resum

Des de fa anys, el debat territorial en l'organització territorial de Catalunya i de la Regió Metropolitana de Barcelona s'ha mogut entre dos tipus de reflexions que es formulen com dues visions contraposades. Per una banda, l'aposta decidida pel sistema de ciutats catalanes i, per l'altra, pel fenomen metropolità de Barcelona. La primera opció territorial presenta una visió global que abasta tot el territori català i constitueix la seva base urbana, mentre que el segon es veu com una qüestió que es genera a partir de la macrocefàlia de la ciutat capital, Barcelona, com el fet que marcarà el model territorial de tot el territori català. En la voluntat d'estudiar aquesta qüestió, en el present article s'analitzarà primerament, des d'una perspectiva teòrica, el procés de consolidació de l'actual territori català i metropolità des dels inicis, on aquesta dicotomia territorial s'origina: el *Regional Planning* del 1932 i la Divisió Territorial del 1936 fins a l'aprovació de l'actual Pla Territorial Metropolità de Barcelona l'abril del 2010. Posteriorment, mitjançant un anàlisi empíric del creixement demogràfic per municipis i comarques dels últims trenta anys, amb la consegüent jerarquia urbana que això implica, es posarà en crítica el model territorial que el Pla Territorial Metropolità de Barcelona preconitza com l'òptim per tal d'assolir els objectius de sostenibilitat ambiental, eficiència econòmica i equitat social. Els resultats empírics mostren doncs un creixement demogràfic acusat i un reforçament de la seva jerarquia urbana en les ciutats vallesanes i, per tant, de la comarca del Vallès Occidental en respecte al territori català i metropolità. La qual cosa pot conduir a una tercera via en aquest debat territorial: *des d'un sistema de ciutat de ciutats metropolitanes i monocapitalitat catalana (Barcelona) a un model de sistema de ciutat de ciutats metropolitanes i bicapitalitat catalana (Barcelona-ciutat emergent del Vallès).*

¹ **Jaume Masip Tresserra:** Centre de Política del Sòl i Valoracions, Departament de Construccions Arquitectòniques I, Universitat Politècnica de Catalunya, Avinguda Diagonal 649, 4a planta, 08028, Barcelona, Espanya. Email de contacte: jaume.masip@upc.edu

1. Introducció

Els temes que tracten l'organització territorial de Catalunya i la seva divisió administrativa han ocupat molts esforços als experts acadèmics, ja siguin geògrafs, economistes, arquitectes i/o altres estudiosos. Existeix, per tant, una àmplia i extensa bibliografia sobre la història del debat de l'organització/divisió territorial de Catalunya. A tall d'exemple es poden nombrar els treballs de Cassasas (1977), Solà-Morales (1972, 1980a i 1980b), Roca i Clusa (1979), Busquets (1980), Cassasas i Clusa (1981), Lluch i Nel·lo (1984), Vallès i Nel·lo (1993), Clusa i Roca (1997), Pujol (1997), Roca *et al.* (2000) i Roca i Moix (2004). No obstant, un dels treballs amb més ressò és segurament el de Lluch i Nel·lo (1984), doncs explica amb detall el debat de la divisió territorial de Catalunya entre el 1939 i 1983 a través de més de 1.450 pàgines i 78 d'introducció. A través de la lectura d'aquest treball es dona a conèixer que el debat territorial català s'ha mogut entre dos tipus de reflexions que es formulen com dues visions contraposades. Per una banda, es posa de relleu l'aposta decidida del sistema de ciutats catalanes on segurament té el seu origen amb el *Regional Planning* del 1932 i, per l'altra, sobre el procés invasiu del fenomen metropolità de Barcelona on les propostes del GATCPAC han tingut molt a veure. La primera opció territorial, doncs presenta *una qüestió a atendre* que abasta tot el territori català i constitueix la seva base urbana, mentre que el segon es veu com una qüestió que es genera des de la ciutat capital de Barcelona, com el fet que marcarà el model territorial de tot el territori català.

D'altra banda, a escala de la Regió Metropolitana de Barcelona (en endavant, RMB), al llarg dels darrers seixanta anys ha viscut un complex procés d'ocupació del territori, tant de l'habitatge que ha hagut d'acollir a la seva població com pel que fa a les àrees destinades a l'activitat econòmica i a les infraestructures. Com a resultat, el territori metropolità ha patit una forta pressió, de manera que els seus espais oberts no només únicament han reduït la seva superfície, sinó també han perdut la seva continuïtat tot fragmentant-se progressivament en unitats més aïllades. En aquest procés es poden distingir, a grans trets, tres etapes diferents:

- En una primera etapa, la RMB va doblar la seva població en un fortíssim procés d'immigració que es va iniciar al principi de la dècada dels cinquanta. Així, dels 1.966.291 habitants de l'any 1950 s'ha passat als 4.238.876 habitants el 1981.
- Posteriorment, en una segona fase, que va començar a finals dels setanta amb la crisi econòmica generalitzada, condueix a que l'arribada d'importants contingents d'immigrants es freni, cosa que va donar pas a un període d'estancament demogràfic que es perllonga gairebé durant dues dècades i on la població metropolitana es va mantenir estable al voltant dels 4,2 milions d'habitants. A partir d'aquell moment, diverses forces centrífugues que s'havien anat acumulant al llarg de l'etapa anterior, com ara la saturació de les àrees urbanes que més havien crescut, aprofiten els progressius increments d'accessibilitat que permetia una creixent xarxa viària per *manifestar-se lliurement* donant pas a la re-localització de bona part de la població sobre àrees cada vegades més extenses del territori metropolità.
- Finalment, en una darrera etapa, que s'inicia a finals de la dècada dels noranta, sorgeixen noves dinàmiques que, sense reemplaçar les anteriors, s'hi sumen i aporten nous elements de complexitat. Aquestes dinàmiques vénen clarament protagonitzades per la represa del creixement demogràfic degut principalment a la immigració estrangera, que permet que la

població de la RMB surti de l'estancament per guanyar població fins arribar l'any 2006 als 4.841.365 habitants.

Dinàmiques urbanes que han implicat un canvi d'escala metropolitana reflectit en un canvi de planejament de l'àmbit de Barcelona i els 26 municipis, rectificat en el Pla General Metropolità (en endavant, PGM) del 1976 a la RMB segons l'Esquema Director de l'Àrea Metropolitana del 1966, a la vegada que l'expansió del fet metropolità afavorit per les noves infraestructures del transport i de la mobilitat podria significar l'ampliació i extensió del territori metropolità cap a Manresa, Igualada, Vic i Blanes – Lloret (Clusa i Roca, 1997).

Davant d'aquest panorama de dinàmiques urbanes a nivell d'escala territorial catalana i metropolitana, l'aprovació del Pla Territorial Metropolità de Barcelona (en endavant, PTMB) a l'abril del 2010 és un avanç cap a la proposició d'un model territorial que organitzi el territori i aquestes dinàmiques urbanes, per tal d'assolir un territori que assoleixi els objectius de sostenibilitat ambiental, eficiència econòmica i equitat social. És a dir, la missió del PTMB és la d'ésser un catalitzador de processos de desenvolupament econòmic, ja que proporciona el marc general on assentar un creixement econòmic equilibrat, harmònic i sostenible, i pot suposar un factor diferencial positiu respecte a d'altres territoris on s'està competint a l'hora d'atraure activitats. En aquest sentit, el PTMB es posa com a objectius polítiques territorials, que van de la mà de les polítiques europees en termes de desenvolupament territorial i regional que s'han anat aprovant des dels anys noranta. La similitud radica que el PTMB fa seu els objectius a assolir així com també l'estratègia territorial per assolir-los. Ja des del 1999 que la *European Spatial Development Perspective* (CSD, 1999) aposta per un desenvolupament policèntric com un prerequisit per un desenvolupament sostenible i equilibrat per tal d'augmentar els avantatges de localització. Idea clau, també reafirmada pels Ministres de la Unió Europea (en endavant, UE) responsables del desenvolupament espacial de la UE (conjuntament amb la Comissió Europea) en el document: *Territorial Agenda of the European Union* pactat al 2007. En aquest document s'escriu: "we would like to promote a polycentric territorial development of the EU, with a view making better use of available resources in European regions. [...] in this way we will contribute to a Europe which is culturally, socially, environmentally and economically sustainable" (COPTA, 2007:1).

Per tant, des de les polítiques d'ordenació preconitzades per la UE es posa de manifest el rol de les regions policèntriques en xarxa, per tal de promoure un desenvolupament territorial equilibrat i fer front als desavantatges que es plantegen a partir de les grans aglomeracions urbanes. En aquest sentit, a priori s'ha d'entendre com un encert que el PTMB desestimi com a model territorial a prioritzar el model basat en una macrocefàlia metropolitana i capital catalana estructurat al voltant de la ciutat central de Barcelona, organització territorial que tal i com s'ha mencionat a l'inici de la introducció ha estat una de les dues visions oposades que ha marcat el debat territorial català des del primer terç del segle XX, doncs tal i com apunten el PTMB i les polítiques europees un model monocèntric metropolità i per extensió català no és el model òptim per assolir els objectius de sostenibilitat ambiental, eficiència econòmica i equitat social. Dins d'aquesta tessitura, per consegüent, el model policèntric plantejat pel PTMB, que és coherent en una visió global que abasta tot el territori i que es podria resumir en *un sistema de ciutat de ciutats metropolitanes i monocapitalitat barcelonina*, tal i com veurem més endavant, seria teòricament per antonomàsia el model territorial òptim per assolir els objectius plantejats.

No obstant, en el document del PTMB realitzat per la Generalitat de Catalunya (2010) hi manca una anàlisi empírica que indagui sobre la influència de l'estructura urbana (monocentrisme, policentrisme i dispersió) amb la sostenibilitat ambiental, eficiència econòmica i equitat social, conceptes que amb la toponímia europea proposada (CSD, 1999) es tradueixen com desenvolupament sostenible, competitivitat territorial i cohesió territorial per tal de concloure si el model mencionat que prioritza és l'òptim. És en aquest sentit, el present article que forma part d'una investigació més àmplia (Masip, 2011a) intenta dibuixar ara, com a primer pas, les primeres traces d'una tercera via en aquesta dicotomia de debat territorial històric, que de manera intuïtiva semblaria ésser la més òptima per tal d'assolir els objectius mencionats.

En fer-ho es posa en crítica el model proposat pel PTMB i es realitza una anàlisi empírica basada en el creixement demogràfic per municipis i comarques dels últims trenta anys, per esbrinar si les dinàmiques urbanes han reforçat o no la imatge de model proposat pel Pla Metropolità. Els resultats suggereixen, tal i com es veurà més endavant, que les ciutats vallesanes i la comarca del Vallès Occidental en respecte el territori català i metropolità són les que experimenten un creixement demogràfic més acusat. Així, aquesta tercera via de model territorial parteix també d'una concepció més àmplia del territori, fent seu el discurs de ciutat de ciutats metropolitanes però diferint amb la relació que aquest articula entre la regió metropolitana i la resta del territori català, és a dir, aquesta tercera via proposa passar *des d'un sistema de ciutat de ciutats metropolitanes i monocapitalitat catalana (Barcelona) a un model de sistema de ciutat de ciutats metropolitanes i bicapitalitat catalana (Barcelona-ciutat emergent del Vallès)*.

La resta de l'article, doncs, queda organitzat de la següent manera: primerament, es realitza una revisió crítica de la consolidació de l'actual territori català i metropolità; en segon lloc s'analitza el model territorial del Pla Territorial Metropolità; en tercer lloc, s'exposen les dades i metodologies utilitzades; posteriorment, es duu a terme l'anàlisi empírica de les dinàmiques territorials (1981-2010) a Catalunya i a la RMB així com també de la jerarquia urbana pel mateix període de temps dels municipis i comarques del territori català; finalment, s'expliquen les primeres traces de la proposta de nou model territorial que la present investigació exposa: *bicapitalitat catalana i metropolitana?*

2. Revisió de la consolidació de l'actual territori català i metropolità

Des de fa uns anys, el debat territorial català es mou entre dos tipus de reflexions que es formulen com dues contraposicions contraposades. Per una banda, es posa de relleu l'aposta decidida del sistema de ciutats catalanes i, per l'altra, sobre el procés invasiu del fenomen metropolità de Barcelona. La primera opció territorial presenta *una qüestió a atendre* que abasta tot el territori català i constitueix la seva base urbana, mentre que el segon es veu com una qüestió que es genera des de la ciutat capital de Barcelona, com el fet que marcarà el model territorial de tot el territori català. En la voluntat d'estudiar aquesta qüestió, es recuperen en aquesta segona secció els debats que van donar peu a aquella confrontació de models territorials per tal de fer-ne una lectura dinàmica que permeti, per una banda, entendre com s'ha anat consolidant l'actual territori català i metropolità, que amb la recent aprovació del PTMB (abril 2010) ha apostat de forma clara per un model territorial nodal (Nel-lo, 2011); i per l'altra, definir un esperit crític que ajudi a proposar els inicis d'una alternativa territorial.

Des del primer terç del segle XX fins els nostres dies, la qüestió de l'organització territorial i després metropolitana han estat presents en el debat territorial. Aquesta preocupació per l'organització territorial apareix en el discurs internacional al mateix temps que a Catalunya. Per exemple, en els EE.UU. s'assagen diverses metodologies per reconèixer el fenomen metropolità a partir del 1910 i a Europa a través dels treballs de Walter Christaller (1933) basats en la teoria del lloc central s'estableix una relació entre el territori rural i ciutat. Aquesta teoria afirma l'existència d'unes determinades pautes de relació entre les ciutats i els districtes rurals, el que dona peu a unes formes concretes d'organització espacial. En el primer cas s'emfatitza el monocentrisme metropolità mentre que en els treballs de Christaller donen entendre una lectura més orgànica de tot el territori.

Encara que a una altra escala territorial, aquest debat es reflecteix a Catalunya en les propostes territorials (Figura 1) del *Regional Planning* redactat pels germans Rubió en el 1932, la Divisió Territorial de Catalunya del 1936 i pel Pla Macià promulgat a través del GATCPAC. Treballs que han marcat les pautes a partir de les quals es desenvoluparà el debat posterior.

Així, en temps de la segona exposició de Barcelona, finalment celebrada en el 1929, ja es parlava d'una gran Barcelona concebuda, això sí, de manera diferent pels germans Rubió Tudurí i pels joves admiradors de Le Corbusier que varen formar el GATCPAC. Els plantejaments de Rubió Tudurí, seguint amb la línia del *Regional Planning* americà, proposaven que el creixement de Barcelona no hauria de cristal·litzar en una sola conurbació, sinó que tenia que conformar un anell al voltant de Collserola amb localitats de mida mitjana i amb ciutats jardí separades per franges verdes; és a dir, una metròpoli que donés importància a la imatge de la *caseta i l'hortet*. En aquest sentit, Cassasas (1977), Roca (1979) i Ribas (1995) han assenyalat que el *Regional Planning*, proposat per Nicolau M. Rubió i Tudurí el 1932, té una part d'anàlisi territorial molt interessant i extensa, que serveix per "... a l'elaboració d'una proposta d'ordenació del territori i localització d'activitats productives i no productives." (Roca, 1979:154). Tal com explica Cassasas (1977) és la primera visió integral de Catalunya des d'una perspectiva d'ordenació del territori: al darrere hi ha dues línies que fonamenten la proposta, procurar que la industrialització de Catalunya no sigui de forma acusada i crear una Catalunya-ciutat en la qual Barcelona sigui (només) un gran barri.

Figura 1. El *Regional Planning* i el Pla Macià

Font: Pujol (1997).

Dues opinions són significatives en relació al primer treball. Per una banda, en el treball coordinat per Lluch i Nel-lo (1984), es recull l'opinió de Manuel Baldrich on l'any 1952 valorava: "en este siglo, los urbanistas han aceptado fácilmente el Regional Planning², que convierte el arte de construir en la organización de la vida colectiva sobre un determinado territorio, y aun, del Regional Planning –fatalista–, buscador de espacio vital con que alimentar el desarrollo urbano impulsado por la atracción voraz de una ciudad metropolitana, se ha pasado al National Planning, que solo viene condicionado por las realidades geográficas, al que no inspira otra fatalidad que el desarrollo demográfico del país, y que persigue un equilibrio entre población y riqueza, operando con absoluta libertad de criterio sobre todo el territorio nacional"(Baldrich, 1984:35). Per l'altra, l'opinió de Nadal "tant l'article del 1926 com el projecte de 1932, constitueixen fites importants del pensament territorial català de la primer meitat d'aquest segle i no sols pel que representen d'obertura cap als corrents més renovadors de l'urbanisme occidental de començaments de segle, sinó per la justa compressió del territori català com una unitat regional interrelacionada impossible de segmentar des del punt de vista de la seva planificació territorial"(Nadal, 1991:15).

Respecte a la proposta dels joves del GATCPAC explicada a Martorell *et al.* (1970) en canvi, Barcelona havia de preparar-se per ésser organitzada capital industrial i obrera d'un Estat Català autònom dins de la República. Aquesta era la base de la proposta coneguda com Pla Macià, que zonificava l'expansió urbana en paral·lel a la costa i proposava ordenar el creixement amb grans blocs organitzats en una quadrícula que multiplicava per nou vegades la mida proposada per Cerdà. Paral·lelament, el Prat de Llobregat esdevenia peça important del pla i es pretenia crear sectors de platja (la ciutat del repòs, tal i com ells l'anomenaven) a Castelldefels, Gavà i Viladecans, enllaçada amb Barcelona per la prolongació en línia recta de l'actual avinguda de la Gran Via.

No obstant, ambdues propostes deixaven en suspens la fórmula del govern urbà, si bé quedaven implícits tant el temor a la gran *urb* política, en el cas de la proposta de Rubió Tudurí com l'apel·lació a un poder fort, meitat local i meitat nacional en el cas del GATCPAC. Mentre que els propulsors dels nous ajuntaments republicans, enfrontats als problemes que ocasionaven els nous creixements, comencessin a imaginar-se un govern metropolità per tal de posar-hi remei, en el Congrés municipalista celebrat en el 1933 es va parlar del *municipi gran de la Gran Barcelona*, d'un *nucli d'acció municipal* amb competències en urbanisme format per Barcelona i de nou municipis més que se'ls definia com a susceptibles d'una agregació més o menys llunyana a la ciutat.

D'altra banda, el projecte de Divisió Territorial de Catalunya del 1936, promulgades per Pau Vila a l'any 1932 però que es van aprovar amb l'esclat revolucionari del 1936 (Oliveras, 2009), van estructurar el territori català en comarques geogràfiques. En aquest sentit, la Ponència de la Divisió Territorial de Catalunya es va fixar com a principis: establir el menor nombre possible de demarcacions; que des de cada poble es pogués anar i tornar en un dia a la seva capital; i que les demarcacions fossin equilibrades respecte al nombre d'habitants o bé que l'extensió compensés les diferències demogràfiques. Per assolir-los, el novembre del 1931 es va adreçar una enquesta a tots els ajuntaments catalans amb tres preguntes: a quina comarca penseu que

² El terme Regional Planning, fa referència al model de ciutat o elements del City Planning nord-americà. Model que va ésser utilitzat per tal de realitzar el planejament metropolità de les principals ciutats nord-americanes durant els inicis del segle XX, com ho són els casos de New York o Chicago.

pertany el vostre poble?; a quin indret aneu principalment a mercat?; aneu també a algun altre mercat?. El mapa resultant de la primera pregunta mostrava una gran varietat de noms tradicionals amb una barreja de conceptes comarcals i de localismes. El mapa amb les àrees de radiació dels mercats mostrava les relacions funcionals tant per la facilitat de les comunicacions com per les relacions mercantils i tradicionals. Amb aquesta base i amb les denominacions populars del primer mapa, es va fer un primer avantprojecte on es van detectar una centena de mercats. Després de rectificacions i confirmacions sobre el terreny, aquesta centena de mercats es van estructurar en 38 comarques el 1936 establertes per decret per la Generalitat de Catalunya.

Per tant, d'alguna manera, el projecte de Divisió Territorial de Catalunya del 1936 buscava sobretot les relacions de mercat, la clau per definir una organització territorial que es suportés en un sistema de ciutats que estava en fase emergent. La modernitat de la Divisió Territorial estava en la superació tant de les divisions historicistes dels nostàlgics com de l'uniformisme provincial que havien defensat alguns il·lustrats. La bondat de la proposta no passava per l'encert en el reconeixement de les comarques existents, tot i que el discurs de la ponència repeteixi una i altra vegada la naturalitat del concepte comarca, sinó del reconeixement d'una xarxa moderna de ciutats que estava articulant el territori de Catalunya des del fet urbà.

Per tant, d'alguna manera es pot assenyalar que en tots dos discursos es comencen a marcar quins són els principals arguments. En la qüestió metropolitana, la força del fenomen sembla que només es pot afrontar aplicant criteris generals i respectant exclusivament les limitacions que posa la geografia: determinar necessitats, ordenar el desenvolupament, buscar l'equilibri, etc.; criteris que no tenen forma i que per l'escala a la qual es plantegen no es poden aturar en les petites coses que pugui arrossegar el territori. En contraposició, el sistema de ciutats sembla ésser una construcció que ha madurat més lentament, que necessita d'un territori propi i d'un espai de diferència.

En aquell moment va arribar la guerra civil, sense poder-se concretar cap de les dues organitzacions territorials, però malgrat les restriccions franquistes de la postguerra, Barcelona va reprendre aviat el camí cap al creixement migratori i industrial, a la vegada que l'empenta cap a una concepció metropolitana cada cop era més evident. Aquest procés es va concretar amb l'aprovació del Pla Comarcal del 1953 (Figura 2), on els autors coneixien de primera mà els debats urbanístics prèviament mencionats abans de la guerra i en ells es van basar al perfilar, en un moment històricament diferent, una solució que pogués donar resposta als temors davant d'una gran metròpoli industrial, a la vegada que existia la necessitat de construir habitatge popular i noves infraestructures a la perifèria.

Figura 2. El Pla Comarcal del 1953 i el Pla Provincial de Barcelona del 1959

Font: Martorell *et al.* (1970) i Ministerio de la Vivienda (1959).

El pla de Barcelona aprovat en el 1953 comprenia 27 municipis, però en els seus esquemes ensenyaven la voluntat de mantenir la màxima autonomia de les unitats territorials: el seu disseny del conjunt no era aliè a les preocupacions del *Regional Planning* dels anys trenta. D'altra banda, en detall de les solucions urbanístiques i en les tipologies constructives per a les zones obreres, el Pla Comarcal reprenia les directrius de l'urbanisme del GATCPAC.

Martorell *et al.* (1970) posa de relleu que les característiques del Pla Comarcal del 1953 eren: estudiar el creixement urbà de forma nuclear, evitant l'extensió il·limitada de la metròpoli, concebant el futur de la gran ciutat com branques de comunitats organitzades; revisió del sistema viari per tal de millorar-lo; i, finalment, assentant un criteri zonificador que eviti situacions on es mescli la indústria amb l'habitatge, així com regular les diferents condicions de volums i ús que han d'erigir-se a cada una de les diferents zones que s'estableixen.

Així, el Pla del 1953 va tenir els seus majors encerts amb la introducció del concepte de la zonificació, amb l'afirmació dels cinturons de les rondes i en els preceptes que exigeixen el desenvolupament del Pla General en diversos Plans Parcial. Podríem dir, per tant, que abans s'urbanitzava per cintes i degut al Pla del 1953 es va començar a fer-ho per zones. Abans s'assenyalava l'alineació i la rasant d'un carrer, i a partir del 1953 es definien barris sencers a la vegada que també es definien els aspectes viaris, reserves de sòl per a parcs i serveis generals així com també les condicions dimensionals i ús de l'edificació.

Tanmateix, en relació al model territorial, el Pla Comarcal no tenia una visió conjunta del territori català, i partia tal i com també ho feia el Pla Macià de la concepció que el fenomen metropolità de Barcelona era la base que estructurarà el futur del conjunt del territori. No obstant, posteriorment, amb l'aprovació del Pla Provincial de Barcelona del 1959 redactat pel *Ministerio de la Vivienda* el 1959, aquesta visió del territori català conjunta iniciada amb la proposta del *Regional Planning* de 1932 es va recuperar. En la Introducció del *Plan de*

Ordenación de la Provincia de Barcelona, 1959. Memoria, es posa de relleu que el Pla Provincial senyala noves directrius al futur urbanístic de la província. Tracta de recuperar l'equilibri que va perdre la població provincial a la vegada que defineix aquelles àrees més convenients al desenvolupament industrial i humà.

Així, el Ministerio de la Vivienda posa de relleu la necessitat d'un desenvolupament de la província mitjançant un sistema comarcal i la limitació d'un creixement sense control de Barcelona-ciutat³: "la acción absorbente de Barcelona-ciudad sobre el resto de la provincia, sobre la región y aun sobre una gran parte del territorio nacional, reflejada en el afianzamiento de grandes zonas y a una macrocefalia de la ciudad condal", "todo ello nos lleva a tener propósitos encaminados al desarrollo equilibrado de la Provincia: i) limitación de crecimiento desmedido de Barcelona-ciudad y su cintura, ii) determinación de las posibles unidades de 50.000 habitantes cabeza de comarca, como consecuencia de la evolución de las actuales ciudades más idóneas"(Ministerio de Vivienda, 1959: 121).

En aquest sentit, pot ésser interessant fer esment que el Pla Provincial del 1959 detectava que només les comarques del Vallès Occidental i del Barcelonès presenten unes densitats demogràfiques per sobre de la mitjana, que estava situada en 324 habitants per km², o que sense tenir en compte la ciutat central de Barcelona només les ciutats de Sabadell, Terrassa, Badalona i Hospitalet disposaven d'un rang de població entre els 50.000 i 100.000 habitants.

No obstant, degut el gran augment demogràfic en l'àrea d'influència de Barcelona va obligar a estudiar un territori capaç d'absorbir i acollir la nova població, organitzant i estructurant l'espai que hi havia per viure i desenvolupar les diverses activitats econòmiques. Així, s'elabora la revisió del Pla del 1953 a partir de l'Esquema Director de l'Àrea Metropolitana que culmina el 1966 (veure la Figura 3, a continuació). A Martorell *et al.* (1970) s'explica que el concepte dinàmic de l'aglomeració urbana va obligar a realitzar l'estudi fixant la perspectiva d'un horitzó temporal ampli, el que va exigir a la vegada la consideració d'un àmbit territorial extens. L'horitzó adoptat va ésser el 2010, o sigui el període de temps que considerava l'Esquema Director era de 45 anys a partir del 1965, susceptible a descomposar-se en tres etapes de 15 anys, en el transcurs dels quals el Pla podria acomodar-se a les circumstàncies que els progressos tècnics aconsellessin.

En la Memòria s'explica que entre altres els objectius principals a assolir durant el període de temps de 45 anys eren: la plena acceptació del concepte ciutat limitant la seva mida per tal d'evitar les deseconòmies que se'n deriven; la voluntat de descongestió residencial, industrial i terciària *per tal d'assolir el policentrisme*, única garantia d'homogeneïtat; considerar la persistència de centres urbans existents, alguns ja absorbits per la ciutat compacta, dins del conjunt territorial de la ciutat discontinua; i establir un teixit d'infraestructures de manera homogènia sobre tot el territori.

³ En la memòria del Pla Provincial de Barcelona del 1959 es considera el terme Barcelona-ciutat al municipi de Barcelona i l'agregació dels nuclis que té el seu voltant, considerant-los una prolongació de la pròpia capital: L'Hospitalet de Llobregat, Badalona, Santa Coloma, Sant Adrià, etc.

Figura 3. Esquema Director de l'Àrea Metropolitana

Font: Martorell et al. (1970).

El model adoptat per l'Esquema Director és el de ciutat-territori, on a l'horitzó del 2010 es preveien 6.500.000 milions d'habitants amb una extensió de 329.733 hectàrees. La superfície total del casc urbà s'estructurava en unitats independents al voltant de les polaritats previstes i repartides de manera equilibrada per tota l'Àrea Metropolitana com a centres de les comarques urbanístiques i tenint en compte les realitats urbanes de major vitalitat. Les polaritats considerades es distingien a través de dos tipus principals: les polaritats existents amb dinàmica demogràfica i econòmica a establir; polaritats de nova creació que s'ajuden de pols urbans existents de molta vitalitat per tal d'aconseguir un equilibri (nuclis de succió). Els pols de nova creació que considerava el Pla Director són nuclis urbans, compactes i coherents de mida òptima de 250.000 habitants, projectats per estructures demogràfiques, laborals, socials, i residencials equilibrades.

Segons l'Esquema Director el paper de les polaritats que considerava era decisiu, doncs en elles es confiava l'absorció i assimilació dels contingents deguts a la immigració a l'Àrea: descentralització industrial i terciària de les grans aglomeracions, promoció del desenvolupament socioeconòmic introduint estructures competitives. D'alguna manera, es confiava que amb el model territorial que promulgava el model maximitzaria la possibilitat d'un equilibri quantitatiu en tot el territori, la flexibilitat en l'evolució, la capacitat d'integració dels immigrants a l'Àrea, l'equilibri entre el ciutadà i naturalesa, l'equilibri residència-treball, la dotació de nivells d'accessibilitat i mobilitat, etc.

La presa de consciència del model adoptat evidencia el seu caràcter fortament modificat en relació amb el desenvolupament actual d'aquells temps basats en la *mancha de aceite* del Barcelonès i en aglomerats suburbials al llarg de les vies d'accés, on segurament degut a aquest caràcter de l'Esquema Director es va donar el primer pas prudent cap a un model molt més sensible per l'escala territorial regional. El canvi doncs, de concepció espacial que suposa aquesta nova descripció geogràfica (més enllà de Barcelona – Barcelonès, i reforçant el paper d'altres polaritats) va posar sobre la taula la possibilitat de transformar el projecte metropolità en un projecte d'interpretació i aprofitament d'un fet geogràfic. Gràcies a la forma del relleu,

Barcelona podia passar de ser la porta de mar de Catalunya a ser la ciutat de pas d'un corredor de cultures tal i com proposa i explica Vilar (1968)⁴.

No obstant, malgrat aquesta concepció regional més sensible de l'Esquema Director de l'Àrea Metropolitana de Barcelona del 1966, l'Esquema Director no es preocupa per les relacions existents a l'escala del conjunt de tot el territori català, és a dir, les relacions entre el fet metropolità barceloní i l'ordenació de la totalitat del territori de Catalunya. Així, a finals dels anys setanta i principis dels vuitanta, la comarca pren un paper molt important per tal d'ordenar i entendre el conjunt del territori de Catalunya. En aquest sentit, són d'importància els treballs de Solà-Morales (1980a, 1980b); Font *et al.* (1980) i de Busquets (1980). Treballs que acaben de formular clarament la contraposició que s'ha anat explicant fins ara de model territorial: sistema de ciutats vs. projecte barceloní metropolità.

En els dos primers treballs de Solà-Morales (1980a i 1980b) emfatitza clarament la necessitat de construir la imatge de la Catalunya de les comarques, entendre la composició territorial de cada conjunt d'assentaments per tal de no limitar-se a ésser una taca homogènia. Doncs, fixar-se en l'estructura física de cada comarca és ja una hipòtesi metodològica per a l'ordenació del territori i on les normes territorials resumeixen en una síntesi quasi única les condicions en què la vida i l'activitat dels habitants es produeixen i resumeix també els interessos en conflicte que la seva apropiació comporta.

Per tant, segons Solà-Morales, si les formes del territori ens interessen com a reflex (fòssil, document) de les relacions socials (econòmiques i polítiques), és a dir, com a producte, també interessen en si mateixes com a patrimoni productiu, com a recurs. Perquè no s'arriba a entendre l'ús social de l'espai solament com a resultat directe de relacions socioeconòmiques generals, sinó que a més s'ha de passar a través de les pròpies lleis de producció de l'espai i de la construcció de la natura històrica. Així, la tesi que defensa Solà-Morales és: "es vol dir així que caldrà veure el territori no solament com un efecte sinó també com una causa del consum social; no sols com una *localització* de la producció, sinó també com un factor. Per a la política econòmica cal una ordenació espacial de l'economia que no és pas el mateix. Cal no pensar tan sols en un territori com un *factor de localització*, i entrar a pensar en la localització com a factor de producció" (Solà-Morales, 1980b:59).

En la mateixa línia de pensament es postulen Font *et al.*: "*la comarca com a zona estancada caracteritzada per un mercat i unes vocacions productives, comença a trastornar la seva estabilitat per ésser cada vegada més el territori abstracte susceptible de recollir els nous fenòmens d'urbanització*" (Font *et al.*, 1980:25).

No obstant, el treball possiblement de més ressò és el de Busquets (1980) a través de la ponència *Macrocefàlia barcelonina o ciutats catalanes?*, on es formula des d'una anàlisi de l'evolució demogràfica de les poblacions de Catalunya un discurs alternatiu al *desenvolupament del suburbi comarcal* (en aquest cas, referit al territori de la comarca metropolitana). Busquets sostenia que: "si la quantificació del creixement més recent a Catalunya es resumeix per la seva contínua concentració a Barcelona, aquesta concentració

⁴ El treball de Vilar (1968) és important doncs presenta de forma global el "fet català" amb les seves originalitats geogràfiques i en les seves virtuts històriques i les seves implicacions de transformació social i d'arrencada econòmica a mitjans del segle XX.

s'identificarà amb el desenvolupament del suburbi comarcal com a fenomen expressiu i valoratiu d'aquella; i a més, que un tal procés no ha anul·lat, encara la capacitat d'altres ciutats catalanes per a un creixement més racional, capacitat que ha d'ésser recuperada mitjançant la comprensió del nou sentit i la nova naturalesa que es pot atribuir als elements d'infraestructura en el canvi d'aquell procés" (Busquets, 1980:32).

El treball, després de l'anàlisi del suburbi comarcal com a adequada representació de la macrocefàlia, categoritza un tipus de ciutats dins del Principat. Troba en la dinàmica del llur creixement una dimensió més explicativa que no la de la pròpia grandària respecte als problemes plantejats, i descobreix, en la relació d'aquells tipus amb la inversió en infraestructura, l'articulació que permet valorar noves inversions de cara a la re-estructuració territorial pretesa. Així, Busquets parlarà de quatre tipus de ciutats (Figura 4), segons les dinàmiques de creixement que identifica: ciutats madures, ciutats recents, ciutats estancades i ciutats buides. Estructura els tres arguments principals següents⁵:

1. La materialització de la macrocefàlia barcelonina, principalment de les darreres dècades, passa per la progressiva diferenciació de dues cares contraposades. Per una banda, el seu centre, el municipi de Barcelona, experimenta el màxim aprofitament de sòl amb una densificació brutal on busca l'extensió i la conformació de l'àrea direccional de Catalunya. Per altra banda, la consolidació del suburbi comarcal que agafa el protagonisme del creixement dels darrers 20 anys. Aquí, Busquets assenyala el fet del continu urbà que al Baix Llobregat i el Barcelonès s'estén gairebé sense buits intermedis sobre una franja entre els 4 i 15 kilòmetres a partir del centre de Barcelona, ciutat que ha representat la localització obligada de la residència d'una força de treball escassament retribuïda, cosa que això ha estat possiblement un dels factors fonamentals en què el desenvolupament de la concentració macrocefàlica va trobar-hi la seva lògica.

2. La segona part dels arguments que Busquets exposa passen per la consideració de les ciutats catalanes no compromeses directament en el central macrocefal. La mapificació exclusiva de les ciutats grandàries (Figura 4) suggereix que la incontestable importància de l'aglomeració de Barcelona ha d'ésser matisada si es valoren els recursos i les possibilitats que la xarxa urbana ha tingut històricament i encara té; malgrat aquesta distribució polaritzada. La macrocefàlia al Principat, doncs, no pot ésser assimilada directament a la xarxa urbana dels quals apareix trencada i desarticulada i a on ho és encara més d'accentuada, entre la jerarquia entre els seus nuclis urbans.

3. Finalment, el tercer dels arguments fa referència a la distribució de la població per grups de ciutats, on Busquets assenyala que malgrat la distorsió representada per Barcelona i les ciutats del seu entorn hi ha "un grup d'una trentena de ciutats entre 10 i 100 mil habitants i situades fora del continu barceloní. Aquestes *trenta de ciutats* tenen ja avui una població superior a 1.000.000 d'habitants i ofereixen la capacitat potencial d'ésser en llur conjunt la segona capital de Catalunya" (Busquets, 1980:37).

⁵Per exemple com a ciutats madures identifica: Badalona, Sabadell, Terrassa, Lleida, Tarragona, Mataró, Reus, Manresa i Girona (al voltant dels 100.000 habitants), Granollers, Igualada, Vic, Figueres, Olot, Manlleu i Sant Feliu de Guíxols (menys de 50.000 habitants). Com a ciutats recents: Rubí, Mollet, Cerdanyola, Sant Boi de Llobregat, Santa Coloma de Gramanet, Cornellà (al voltant dels 50.000 habitants). Com a ciutats estancades: Amposta, Sallent, Puigreig, Roquetes, Ulldecona i Les Borges Blanques.

Figura 4. Macrocefàlia barcelonina o ciutats catalanes?

Font: Busquets (1980)

Així Busquets conclouïa que la ciutat repartida, dispersa i discontinua superaria en canvi els desajusts interns amb què es troba la primera ciutat i els desavantatges imposats per ella a la resta del territori. Doncs la transformació en aquests termes del model macrocefàl actual exigiria unes bases de gestió urbana diferents basats en la capacitat d'aquella trentena de ciutats. Això seria factible degut a les grans possibilitats de creixement que la urbanització acumulada històricament com a capital fix ha anat oferint en aquelles ciutats i per l'articulació que entre els nuclis que conformen en llur conjunt aquesta segona capital ha anat configurant, mitjançant una política d'inversions en noves formes d'infraestructures localitzades realment fora de Barcelona.

Per tant, actualment, podríem dir que la reivindicació de les trenta ciutats era un discurs que es contraposava al de la macrocefàlia barcelonina i indirectament defensava el valor d'allò concret, de la ciutat construïda, davant de la capacitat teòrica de la forma del territori per aixoplugar un projecte metropolità que no tenia forma urbana⁶.

⁶ Caldria fer esment també el treball de Solà-Morales (1979) en el qual també atribueix *maduresa* o el qualificatiu de *ciutats mitjanes* a ciutats de Catalunya. En aquest treball, les ciutats *madures* dins de la RMB que Solà-Morales identifica són: Badalona, Sabadell, Terrassa, Mataró, Granollers i Calella; mentre que les recents eren: L'Hospitalet, Santa Coloma de Gramanet, Cornellà, Sant Boi de Llobregat, el Prat de Llobregat, Esplugues de Llobregat, Rubí, Mollet

A manera de resum, en termes d'etapes significatives pel creixement metropolità barceloní i per extensió del territori català des del Pla Comarcal del 1953, per tant des de mitjans del segle XX fins a finals dels setanta (1950-1975), es pot caracteritzar com l'etapa d'industrialització moderna del territori (Font, 2007). Etapa caracteritzada doncs, per una banda, per la institucionalització *administrativa de la vivienda (Ministerio)* i de l'urbanisme *Ley del suelo del 1956*; i per l'altra, caracteritzada per la construcció d'infraestructures *Planes de las Redes Arteriales*, accessos a Barcelona i inici de les autopistes transversals. Així, a partir del 1975 i fins el 1986, seguint amb les aportacions de Font on identifica com a fets significatius la fi de la dictadura i la crisi internacional de les energies, es produeix un canvi en la dinàmica demogràfica: disminueix la vessant migratòria i es comença a veure signes de remuntada en la descentralització residencial, caracteritzat principalment per la disminució de la població del centre històric de Barcelona i des del 1980 en el conjunt del municipi barcelonès.

Per tant, la fi de la dictadura condueix a la democratització política del país, a la vegada que ocasiona també la revitalització de la vida municipal. La globalització de l'economia per una altra banda, canvia la consideració del paper de les grans ciutats. La reivindicació del *sistema de ciutats* passa a ser el discurs dels alcaldes democràtics i les poblacions viuen un dels períodes més propers a l'urbanisme municipal, doncs la necessitat d'ésser competitiu en aquesta globalitat desactiva l'oposició a la gran ciutat, i fa d'aquest model una referència obligada per poder estar present en el discurs internacional.

Així, la reflexió teòrica sobre els dos temes anteriors, sumant l'aprovació del Pla Metropolità de Barcelona del 1976, queda en suspens després de les eleccions democràtiques municipals, ja que l'atenció política i tècnica es centrava en la reconstrucció de l'urbanisme municipal, en la reconstrucció de la ciutat interior i en un *fals litigi* entre Catalunya i l'Àrea Metropolitana de Barcelona, que acaba amb la dissolució de la Corporació Metropolitana de Barcelona al 1988. La represa del debat es produeix doncs, des de la reflexió teòrica, de la preocupació per definir des de bases científiques el que fins ara s'havia fet de forma intuïtiva: la Regió Metropolitana i les àrees urbanes de Catalunya. Font *et al.* (1999) assenyalava que es produïen cinc aproximacions diferents a la qüestió metropolitàna: des de l'estudi de les transformacions dels sistemes urbans, des de l'activitat productiva, des de les formes de vida, des de les transformacions de l'espai habitable i, finalment, des de l'anàlisi morfogenètic de l'espai metropolità. Així, els enfocaments teòrics territorialitzaven les seves reflexions, perquè era allà on creien que radicava el problema en la necessitat de validar o superar les propostes *físiques* del Pla Director del 1966.

Per la qual cosa, els treballs que més repercussió van tenir varen ésser aquells que es focalitzaven en l'anàlisi dels nous comportaments socials, en lligam amb la idea de territori exposada per Solà-Morales (1980a, 1980b), a partir de l'estudi de les enquestes que elaborava l'Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona i les anàlisis de la mobilitat obligada que desenvoluparan autors com Roca, Clusa i Castañer, entre altres, a partir dels censos del 1991 cap endavant.

del Vallès, Cerdanyola del Vallès, Sant Joan Despí, Sant Vicenç dels Horts, Pineda, Canovelles, Montornès del Vallès i la Llagosta.

La metodologia emprada per ells donarà lloc a una nova interpretació del territori des de les dependències intermunicipals i l'establiment de noves jerarquies. Aquestes jerarquies són definides pels elements de l'estructura metropolitana, que ha estat qualificada de manera diversa: *ciutats madures* o *intermèdies* (Solà-Morales, 1979), *ciutats de ciutats* (Vallès i Nel-lo, 1993), *sistemes urbans i districtes metropolitans* (MMAMB, 1993), *àmbits subcomarcals* (MMAMB, 1995), *xarxes i districtes industrials o terciaris* (Trúllen, 1998), *ciutats intenses* (Nel-lo, 1998b), *illes metropolitanes i comarques* (Generalitat de Catalunya, 1998), *xarxa de ciutats metropolitanes i servidor central* (Acebillo, 1998) o *sistemes urbans* (Cassasas i Clusa, 1981).

Aquestes propostes teòriques incorporaven tant la hipòtesi sobre un segon nivell d'estructuració metropolitana (les ciutats), com la d'una dinàmica de canvi d'aquell nivell (emergents) en relació a ciutats existents consolidades o no existents. El qualificatiu emergent implicaria també un component propositiu si la característica de ciutat en el territori metropolità es pot incentivar amb accions territorials més o menys públiques.

A nivell més general, es tractava de posar de relleu que el model descriptiu i a la vegada propositiu de les *ciutats de ciutats* és a més explicatiu de la realitat territorial metropolitana que l'àrea metropolitana de les comarques, especialment en els aspectes on l'organització territorial és més rellevant. També es preguntaven si al tractar-se de l'estructuració metropolitana no s'estava discutint també el model comarcal d'organització administrativa, l'existència del qual va ésser un dels arguments per a incorporar aquest nivell en el projecte del Pla Territorial Metropolità⁷.

Així, una vegada es va acceptar el nivell metropolità ampli o el que s'ha anomenat el canvi d'escala de l'àrea metropolitana de Barcelona (Clusa i Roca, 1997), la dinàmica de la qual es veia afavorida per les noves infraestructures del transport i de la mobilitat, es va veure que podria significar l'ampliació i extensió del territori metropolità a Manresa, Igualada, Vic, Blanes-Lloret en el proper decenni.

En aquest sentit, el fet que aquesta àrea metropolitana s'estructurava o es pugui estructurar segons aquests estudis teòrics en *ciutats* limitava la discussió i encara la limita a quines han d'ésser aquestes ciutats entre les quals unes encara són *emergents* i haurien d'esdevenir més *consolidades* o *madures*. En quan als arguments sobre el sistema de ciutats metropolitanes, és molt pertinent preguntar-se com definir-les, tant les ciutats com les seves àrees metropolitanes. Sobre aquesta qüestió, Nel-lo explica: "avui, ciutat i límit són conceptes irreconciliables i que l'extensió de la ciutat en el territori que ha eliminat la separació entre el camp i la ciutat, genera una ciutat sense confins que precisament per no tenir-ne, deixa de poder ésser considerada ciutat en el sentit tradicional" a la vegada indicant "cal establir uns nous confins per a la ciutat sense confins" (Nel-lo, 1996:51).

Nel-lo afegeix que tots els intents de delimitació basats en els diferents paràmetres possibles: estatus jurídic, continuïtat de l'espai construït, àrees funcionals, estructura econòmica i formes de vida i jerarquia de serveis; tenen problemes. No obstant, segurament l'exemple més clar és en relació a les àrees funcionals fent servir un sol criteri de delimitació, generalment la mobilitat per treball, ja que cada funció urbana podria donar àmbits diferents i en aquest sentit Nel-lo

⁷ Veure document realitzat per l'Institut d'Estudis Territorials del 1992: informació de base.

sentència: “la ciutat doncs més que una xarxa és una xarxa de xarxes de geometria variable”⁸(Nel-lo, 1996: 51).

Per tant, l'organització territorial més generalitzada de Catalunya és avui l'estructura metropolitana segons els resultats de l'aplicació de diverses metodologies de delimitació. La ciutat s'ha difós i s'ha estès en el territori (Nel-lo, 1998a) i al fer-se més complexa ha produït estructures més metropolitanes. En els últims anys s'ha produït un allargament dels viatges, especialment dels viatges de treball, com a resultat de l'augment de la renda, la reestructuració i internacionalització de l'activitat econòmica, els moviments de descentralització i els canvis en el cicle econòmic. Les àrees metropolitanes doncs, s'han estès per aquest canvi d'escala (Clusa i Roca, 1997) i alguns sistemes urbans s'han transformat en metropolitans (Roca i Clusa, 1999).

No obstant, aquesta represa del debat des de la reflexió teòrica que s'acaba d'explicar per tal de definir amb bases científiques el que s'havia anat intuït: la Regió Metropolitana i les àrees urbanes de Catalunya els hi ha mancat, segurament, una proposta física que concreti els avanços conceptuals que s'han produït des dels anys seixanta, cosa que el PTMB (abril de 2010) ha intentat posar-hi remei.

Així, després de l'etapa (1975-1986), caracteritzada per la fi de la dictadura i la crisi internacional de les energies, el territori català i la RMB s'endinsa en un període (1986-2004) caracteritzat per una clara recuperació econòmica i l'urbanisme dels grans esdeveniments, que serà l'antesala del projecte metropolità actual. Aquest període és d'una enorme transcendència urbanística per al municipi de Barcelona, degut a que gràcies a la relativa racionalitat que el Pla General Metropolità del 1976 donava al creixement urbà de la conurbació central ara es pot abordar certes qüestions importants: qüestions relacionades amb la reordenació viària i ferroviària, front marítim, transformació de la Ciutat Vella, àrees de noves centralitats, etc.; tot i que el procés es consolida amb els Jocs Olímpics del 1992 i a partir de llavors amb l'extens procés d'escala territorial: salt d'escala respecte a la dimensió urbana de Barcelona, al reforçar-se el seu paper de ciutat de serveis del territori metropolità, i del reequipament de les ciutats afectades així com el canvi de model d'accessibilitat derivat de la construcció de les rondes barceloneses, apropant al territori i reforçant els moviments intermunicipals (Font, 2007).

En aquesta etapa, els motors del creixement que són causa i efectes d'aquesta transformació urbana i metropolitana són deguts principalment a: una dinàmica demogràfica, que consisteix en que la ciutat central i les seves principals ciutats metropolitanes perdin població, que es desplaçarà cap a la resta del territori metropolità; a les activitats productives i d'ocupació, a on les activitats de menys valor afegit es distancien de la ciutat central per a instal·lar-se a la resta del territori metropolità, per tant, s'inicia un procés de periferització selectiva tant de la indústria com del sector terciari amb la qual cosa significa la difusió dels serveis, anteriorment altament concentrats en la ciutat central; i a les infraestructures i mobilitat, a on hi ha una clara relació

⁸ En referència a altres estudis de delimitació, veure els duts a terme per Camagni i Salone (1993) on parlen d'un nou paradigma d'organització territorial, del pas de la jerarquia urbana a la xarxa urbana, els treballs de NUREC (1994) mitjançant criteris de compacitat (200m) de separació màxima per definir la continuïtat entre les àrees urbanitzades o finalment el treball de Salvador et al. (1997) on ha partir de criteris de densitat municipal i compacitat seguint els criteris de GEMACA, delimita àrees funcionals.

entre el desenvolupament de les infraestructures i la forma assolida per la dispersió urbana, ja sigui residencial com industrial.

Aquests processos de transformació metropolitans són analitzats amb detall per autors com Nel·lo, Esteban, Carreras i Capel entre d'altres. Estudis que han tingut un impacte clar i que han servit de reflexió teòrica per a la posterior redacció del PTMB del 2010 que s'exposarà a la secció 3 a continuació.

Nel·lo (2003 i 2010), on en el primer estudi posa de relleu que la dispersió sobre el territori ha estat, sense dubte, un dels trets més característics de l'evolució de les dinàmiques urbanes a Catalunya durant al darrer quart de segle i cal comprendre'n el seu abast, avaluar-ne les conseqüències i definir els instruments necessaris per tal d'encarrilar correctament les noves polítiques territorials de Catalunya; i a on en el segon, intenta analitzar l'impacte que han tingut aquestes dinàmiques urbanes en: l'ús de l'espai metropolità; en la mobilitat i el transport; i en l'habitatge.

En aquest sentit, Nel·lo defensa que enfront de la dispersió i la segregació s'ha de promulgar la ciutat intensa: “davant de les tendències a la dispersió, l'especialització i la segregació, cal apostar de manera decidida per un model d'urbanització basat en la compacitat dels assentaments, la riquesa d'usos del sòl en el seu interior i la convivència de grups socials diversos; aquest és un requisit essencial per tal d'articular una metròpoli ambientalment respectuosa, funcionalment eficient i socialment cohesionada” (Nel·lo, 2003:12). No obstant, això no significa un model metropolità que reforci completament la macrocefàlia de Barcelona “però la pugna contra la dispersió no pot passar només per l'enfortiment de la ciutat central. Al contrari, si concentréssim tots els esforços de recentralització de població, equipaments i ocupació sobre Barcelona, això augmentaria tant la pressió sobre la ciutat que es traduiria de manera inevitable en més dispersió i major segregació. És per tant, el conjunt de xarxa urbana de la regió metropolitana el que s'ha de ser consolidat” (Nel·lo, 2003:13).

D'aquesta manera, la dicotomia que en l'inici d'aquesta secció apuntàvem en la qual el debat territorial català s'havia mogut entre dos tipus de reflexions que es formulaven com dues visions contraposades: l'aposta decidida del sistema de ciutats catalanes i el procés invasiu del fenomen metropolità de Barcelona; Nel·lo aposta clarament per la primera opció, tot i que segons ell el projecte del sistema de ciutats catalanes no és incompatible amb un reforçament del centre barceloní “al costat de Barcelona, que ha de ser tractada com el cap i el motor de la regió i del conjunt de Catalunya, s'ha de potenciar també els municipis del continu urbà —que en aquests moments són els que concentren les pèrdues més severes—; les ciutats de la segona corona metropolitana que compten amb una llarga tradició urbana (Mataró, Granollers, Sabadell, Terrassa, Vilanova i Vilafranca) i aquella dotzena de ciutats emergents que tenen vocació d'esdevenir polaritats vertebradores (com Mollet, Sant Cugat, Sant Celoni, Calella, Sant Sadurní o Sitges).

Per tant doncs, articular la Regió Metropolitana de Barcelona com una xarxa policèntrica de ciutats, cadascuna de les quals es caracteritzi per la seva compacitat física, i la riquesa d'usos en el seu interior i així contra l'sprawl, especialització i banalització es pugui contraposar compacitat, diversitat i complexitat, és a dir intensitat urbana” (Nel·lo, 2003:13).

Les aportacions de Nel·lo han tingut una forta influència en el model territorial plantejat pel PTMB del 2010, on es promulga un model territorial nodal de ciutat de ciutats. No obstant, des d'una perspectiva crítica constructiva, tal i com la secció empírica de la present investigació donarà a conèixer, no necessàriament el reforçament d'un escenari nodal metropolità s'ha de sustentar principalment en les set ciutats de l'arc metropolità (proposta del Pla Metropolità) per tal d'assolir així un escenari de sistema de ciutat de ciutats equipotencials que permeti articular una metròpoli ambientalment respectuosa, funcionalment eficient i socialment cohesionada.

També és d'interès el treball d'Esteban (2003), en el qual fa un anàlisi exhaustiu dels elements bàsics sobre els quals s'ha de guiar el futur desenvolupament de la RMB, considerant el desenvolupament de les infraestructures estratègiques i de mobilitat que permeten exercir la funció de capitalitat amb la màxima eficàcia possible, l'ampliació de l'àmbit territorial per tenir en compte les comarques que mostren ja relacions intenses amb el centre metropolità, la localització de la urbanització prevista on té en compte el caràcter que han de tenir els teixits urbans i l'estructura de les centralitats resultats, així com la protecció i reforçament dels espais lliures. "Del treball, se'n desprèn un plantejament de la Regió Metropolitana que no pot perdre de vista la seva inserció en un territori més ampli on es juguen algunes opcions d'especial transcendència per a aquesta, territori que s'ampliarà encara més en els propers anys fins a incorporar els entorns de Girona, Tarragona i Lleida" (Esteban, 2003:34).

Per la seva banda, Carreras (2007) realitza un anàlisi de la situació actual de la RMB i dibuixa les principals línies de futur d'aquesta amb l'objectiu de definir una estratègia territorial metropolitana. L'anàlisi és d'interès doncs a partir de reconèixer la complexitat del territori degut a la orografia accidentada del sòl, la diversitat d'assentaments urbans tant històrics com recents i la xarxa d'infraestructures que els relaciona, els comunica i els cohesionen, Carrera fa una lectura atenta del territori per tal de traçar els reptes de futur que s'han d'assolir.

Per una banda, el repte que consisteix en la voluntat d'ésser ciutat, on la fragmentació administrativa derivada de la delimitació seria un obstacle per articular respostes coherents per fer front als fenòmens del territori sovint relacionats amb migracions externes de població, assentaments de segona residència i en el trasllat de l'activitat industrial a les perifèries. Així, aquesta voluntat d'ésser ciutat, amb el consegüent caràcter plurimunicipal, segons Carrera, ajudaria a resoldre problemes territorials mancomunadament, a adquirir una massa crítica de població, de producció econòmica i de serveis per tal de millorar la competitivitat del sistema metropolità i ajudaria a planificar el territori conjuntament de tal manera que esdevingui econòmicament competitiu, socialment cohesionat i sostenible. D'altra banda, el repte referent a la planificació, on els nivells municipal, metropolità i regional haurien de anar a la una per tal d'actuar de forma eficaç davant la complexitat de la ciutat metropolitana, i on assigna segons cada nivell una figura de planificació per tal de dibuixar el projecte de la ciutat del futur que proposa (Carrera, 2007).

En aquest sentit, les aportacions anteriors i sobretot les de Carrera, on feia esment de la necessitat de traçar unes línies estratègiques de futur pel territori metropolità, són recollides per Capel on posa d'evidència que: "en conjunto, la impresión que produce el Área Metropolitana de Barcelona es la de un acusado desorden y falta de planificación, con decisiones tomadas de forma totalmente autónoma por cada uno de los municipios en relación con sus propios intereses y estrategias, y su voluntad de coordinación. No sabemos si el Plan Territorial

Metropolitano de Barcelona que acaba de ser aprobado en abril del 2010, logrará resolver los problemas que existen” (Capel, 2010:194-195).

3. El model territorial del Pla Territorial Metropolità de Barcelona

Segons Nel·lo (2011), l'aprovació del PTMB a l'abril del 2010 suposa una novetat important en la mesura que constitueix un intent polític i administratiu d'ordenar i corregir les dinàmiques de transformació del territori a escala metropolitana. El PTMB té com a finalitat ordenar el territori de la RMB per tal de contribuir a articular-lo com una realitat ambientalment sostenible, econòmicament eficient i socialment equitativa (Generalitat de Catalunya, 2010).

En aquest sentit, en quan els objectius, disposicions i propostes del PTMB exposats fan referència alhora als espais oberts, als assentaments i a les infraestructures de la mobilitat. Nel·lo ho exposa de la següent manera: “... para ello, el documento asume plenamente el carácter ineluctable del proceso metropolitano y rehúye cualquier velocidad o reticencia antiurbana, como las que habrían adornado en tantas ocasiones en los ensayos del planeamiento territorial de Cataluña, des del Pla Provincial de 1960 al Plan Territorial General de Cataluña del 1995.” (Nel·lo, 2011:4).

Per tant, el PTMB es planteja ordenar el territori a partir de promulgar un model d'urbanització que és caracteritzat pels següents trets: voluntat de fomentar la compacitat física dels assentaments, el compromís de defensar la complexitat funcional i l'exigència d'assolir una cohesió social adequada. Així, totes les determinacions del Pla en relació al sistema urbà, a la mobilitat, als usos del sòl i a la localització de les activitats, estaran vinculats per a l'assoliment d'aquests tres objectius: físic, funcional i social; degut que aquests tres a la vegada són considerats com els més adequats per l'assoliment dels objectius generals de sostenibilitat ambiental, eficiència econòmica i equitat social (Generalitat de Catalunya, 2010).

No obstant, Nel·lo apunta: “ahora bien, el PTMB huye de la definición de una imagen-objetivo final, a la guisa del planeamiento de la vieja usanza, y prefiere, más bien, establecer el marco normativo en el que el conjunto de actores públicos y privados deberán actuar. Esta actuación deberá concretarse a través de decisiones en el campo del planeamiento urbanístico, la gestión ambiental y las dotaciones de infraestructuras” (Nel·lo, 2011:4).

Respecte a la proposta d'assentaments urbans (Generalitat de Catalunya, 2010) el PTMB tracta d'establir les pautes perquè els creixements es produeixin de forma ordenada sobre el territori metropolità. El Pla assumeix la realitat del procés de metropolitització, però amb l'objectiu de reorientar i corregir els aspectes negatius que puguin derivar-se de la seva concreció física: proliferació de desenvolupaments de baixa densitat i la dispersió de la urbanització sobre el territori sorgida en les últimes dècades.

Però quin és el model territorial que el PTMB proposa llavors per tal d'assolir els objectius prèviament esmentats?

Nel·lo ho explica de la següent manera, manera que el propi autor ja havia explicat i proposat prèviament (Nel·lo, 2003): “ahora bien, por corregir esta deriva, el PTMB no propugna tampoco

la recentralización de población y actividades hacia la ciudad central, que además de resultar quimérica, des del punto de vista práctico, acabaría engendrando la presión sobre los espacios centrales que conllevaría nuevos episodios de expulsión de las actividades y de segregación urbana” (Nel-lo, 2011:6).

En la següent Figura 5 es pot observar el model territorial central que el PTMB desestima i al qual feia referència Nel-lo (2011). Model que es basava en un enfortiment de la macrocefàlia Barcelonina mitjançant l’extensió de la ciutat central existent, tot ocupant les zones de contigüitat i configurant d’aquesta manera una ciutat que reforça la seva centralitat respecte el territori que l’envolta. Opció territorial que va ésser vigent des de mitjans del segle XIX fins a la dècada dels 1970 i que, actualment, obligaria a realitzar aquesta extensió a partir de l’ocupació de la plana que formen el delta i la vall del Llobregat.

Figura 5. **Monocapitalitat metropolitana i catalana**

Font: Elaboració pròpia, imatge esquerra, i PTMB, imatge dreta (Generalitat de Catalunya, 2010).

Malgrat aquest model territorial sigui coherent amb els objectius i reptes marcats pel PTMB, doncs és coherent amb una visió de la urbanització compacta i densa que evita la dispersió i que considera els espais oberts, tant pel seu valor intrínsec com la seva funció connectadora al llarg del territori gràcies a la concentració de la urbanització, el document elaborat per la Generalitat de Catalunya (2010) posa al descobert els següents desavantatges:

- Primerament, ocuparia l’espai d’un notable valor ambiental al voltant del Llobregat, cosa que aniria contràriament amb la tradició urbanística doncs com mostren els documents de planificació formulats al llarg del segle XX (*Regional Planning*, Pla Comarcal, Pla General Metropolità) hi ha una opció de preservació del Delta de Llobregat.
- Posteriorment, els nous usos residencials i d’activitat entrarien en conflicte amb dues infraestructures de vital importància per la regió metropolitana i pel conjunt de Catalunya, com són l’aeroport del Prat i el Port de Barcelona.

- Finalment, l'elevada concentració de població i d'activitats en aquesta zona tindria moltes dificultats de connexió amb l'exterior, en ocupar una àrea força condicionada per les vies de comunicació naturals amb la resta del país, en basar-se aquestes pràcticament en el corredor que forma el riu del Llobregat. Segons els estudis de la Generalitat de Catalunya (2010) doncs, aquest corredor actualment ja força ocupat per les infraestructures viàries, difícilment podria absorbir les noves xarxes de transport necessàries per servir un volum de població i activitat tant elevat.

Així, l'opció proposada pel Pla (Generalitat de Catalunya, 2010) no és doncs ni la dispersió ni la centralització excessiva, sinó una tercera: el reforçament d'una metròpolis policèntrica, articulada certament sobre l'àrea urbana central però també sobre el conjunt dels nodes metropolitans com Mataró, Granollers, Sabadell, Terrassa, Martorell, Vilafranca del Penedès, Vilanova i la Geltrú.

Nel·lo afirma: "son estas las ciudades, las que tendrían que absorber, en el futuro, los principales crecimientos i reforzar juntamente con el espacio central su capacidad de irradiar servicios sobre el territorio", i afegeix "esta propuesta de región metropolitana policéntrica es completa, en lo relativo a la morfología urbana, con dos tipos de estrategias relativas tanto a las formas de creación de nueva ciudad como de tratamiento de la urbanización existente" (Nel·lo, 2011:6).

En la següent Figura 6, es mostra el model territorial preconitzat pel Pla (Generalitat de Catalunya, 2010) i del qual feia referència Nel·lo (2011). En aquest model nodal d'assentaments, s'aprofiten les polaritats ja existents per tal de localitzar-hi els futurs creixements, de manera que el sistema d'assentaments es puguin articular com una sèrie d'enfilalls. Per tant, segons el document elaborat per la Generalitat de Catalunya (2010) a la RMB, aquesta alternativa nodal és especialment indicada ja que pot recolzar-se en el sistema de ciutats de l'Arc Metropolità, ciutats mencionades per Nel·lo (2011), complementat per la corona de ciutats immediatament exterior a l'àmbit del Pla.

Així, el document del PTMB, defensa i promulga el model territorial nodal proposat de la següent manera: "aquesta alternativa permetria desenvolupar ciutats denses i compactes, eficientment connectades però amb la necessària distància entre elles com per permetre-hi la preservació d'espais oberts i corredors naturals. És a dir, combina el desenvolupament necessari per encabir els creixements previstos, amb el màxim respecte als espais oberts, en concentrar aquests creixements en nuclis urbans ja existents" (Generalitat de Catalunya, 2010:129).

Figura 6. **Sistema de ciutat de ciutats metropolitana i monocapitalitat catalana?**

Font: Elaboració pròpia, imatge esquerra, i PTMB, imatge dreta (Generalitat de Catalunya, 2010).

Ara bé, és el model policèntric preconitzat pel PTMB, el model territorial òptim per assolir la competitivitat territorial, la cohesió territorial i el desenvolupament sostenible?

Tal i com s'exposarà en la secció 7 de la present investigació, existeix una tercera via: des del model de sistema de ciutat de ciutats metropolitana i macrocefàlia catalana (model proposat pel PTMB) a un model basat en un sistema de ciutats metropolitanes i bicapitalitat catalana. En els següents apartats empírics 5 i 6 es mostren com més enllà de la ciutat central, les ciutats de l'Arc Metropolità no són les que han experimentat l'increment demogràfic més important, tot el contrari, sembla ésser que des del 1981 al 2010 existeix un procés demogràfic de descentralització concentrada en nuclis emergents localitzats en el Vallès Occidental (Sant Cugat del Vallès, Rubí, Cerdanyola del Vallès) i que aquests, conjuntament amb els històrics (Sabadell i Terrassa) poden erigir-se com la segona ciutat metropolitana i catalana. En aquest sentit, en el treball de Masip (2011c) a partir d'un model prospectiu des del 2001 al 2024 corrobora aquesta dinàmica urbana cap a una bipolaritat metropolitana. No obstant, la bonança d'aquesta tercera via de model territorial depèn en gran mesura de la relació que existeix entre el desenvolupament policèntric i l'estructura urbana de les àrees metropolitanes i la competitivitat territorial, la cohesió territorial i desenvolupament sostenible d'aquestes; relacions sovint complexes, borroses i un xic incertes (Masip, 2011a).

4. Dades i metodologia utilitzades

La informació utilitzada prové essencialment de les dades de població del padró pels anys estudiats: 1981, 1986, 1991, 2001, 2006 i 2010; que són obtingudes a partir de la informació publicada per l'Institut Nacional d'Estadística (en endavant, INE). La metodologia d'anàlisi és quantitativa i es detallarà oportunament en la secció corresponent.

5. Dinàmiques territorials a Catalunya i a la Regió Metropolitana de Barcelona (1981-2010)

En aquesta secció, s'analitzen les dinàmiques territorials a nivell demogràfic a Catalunya i a la RMB durant el període 1981-2010, tant a nivell municipal com a nivell comarcal, per esbrinar quines han estat les tendències demogràfiques: concentració i reforçament del centre barceloní o descentralització, i si aquesta ha estat de forma dispersa o més o menys de forma concentrada.

En aquest sentit, es podrà observar quines comarques i ciutats catalanes han crescut més en termes demogràfics i si aquestes tendències de població es produeixen de forma homogènia a través del territori català i metropolità o per contra de forma heterogènia, per tant, d'alguna manera es podrà començar a intuir o no si el model territorial proposat pel PTMB *surt reforçat, és a dir, en la tessitura de si són les ciutats de l'arc metropolità les que més guanyen en termes poblacionals, o per contra el procés de concentració demogràfic es produeix no només en algunes d'aquestes sinó per altres ciutats emergents, i per tant aquesta dinàmica urbana obra la porta a repensar el territori.*

En la voluntat d'anàlisi del territori català en termes d'evolució demogràfica, la següent Figura 7 i Taula 1 mostren aquestes dinàmiques a nivell comarcal, tal com s'observa durant els últims trenta anys, des del 1981 al 2010. Les dinàmiques demogràfiques comarcals s'han caracteritzat per: una pèrdua considerable de població en la comarca del Barcelonès (-203.462 habitants), que probablement ha estat absorbida per la resta de comarques de la regió metropolitana; originant que, a excepció de les comarques del Sud-est concentrades en el Tarragonès (100.307 habitants) i les del Nord-est del territori català com el Gironès (65.321 habitants) i la Selva (88.431 habitants), les més que han crescut són les metropolitanes: el Vallès Occidental (288.206 habitants), el Baix Llobregat (225.007 habitants), el Maresme (177.470 habitants), el Vallès Oriental (171.596 habitants) i, en menys mesura, el Garraf (75.573 habitants); conduint així a una imatge dual, on clarament es pot observar que la comarca del Vallès Occidental és la que més ha crescut en relació al territori català i metropolità, situant-se en segon lloc en concentració de població per darrera del Barcelonès al 2010, malgrat que en l'últim quinquenni (2006-2010) hagi perdut pes en quan a percentatge de creixement de població passant d'un 14,24% en el quinquenni 2001-2006 a un 6,03% en aquest últim; finalment, s'observa degut al fort creixement demogràfic a les comarques de la costa catalana i de la regió metropolitana a excepció del Barcelonès, que a la resta del territori hi ha un creixement neutre o no molt significatiu (entre 0 i 50.000 habitants) i on certes comarques s'han estancat, aquests són els casos del Ripollès, Ribera d'Ebre o Terra Alta, per exemple.

Figura 7. Evolució de la població 1981-2010 en el territori català per comarques

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró i l'INE.

Taula 1. Evolució de la població 1981-2010 en el territori català per comarques

Comarca	Capital Comarca	RMB	% Variació Població 1986-1981	% Variació Població 1991-1986	% Variació Població 1996-1991	% Variació Població 2001-1996	% Variació Població 2006-2001	% Variació Població 2010-2006	Increment Població 2010-1981
Valles Occidental	Sabadell	Sí	3,75%	4,66%	5,53%	6,75%	14,24%	6,03%	288.206
Baix Llobregat	Sant Feliu de Llobregat	Sí	1,73%	4,60%	5,45%	7,59%	10,94%	3,97%	225.007
Maresme	Mataró	Sí	6,30%	8,76%	8,80%	11,55%	15,02%	5,35%	177.470
Valles Oriental	Granollers	Sí	6,83%	9,17%	8,62%	11,68%	16,63%	6,81%	171.596
Tarragonès	Tarragona	No	-0,21%	4,55%	8,43%	8,04%	21,81%	12,26%	100.307
Selva	Santa Coloma de Farners	No	10,45%	7,69%	6,69%	14,38%	26,33%	12,91%	88.431
Garraf	Vilanova i la Geltrú	Sí	3,95%	7,10%	17,58%	18,48%	24,24%	8,67%	75.573
Baix Camp	Reus	No	4,70%	6,35%	6,79%	4,26%	18,44%	9,74%	72.251
Baix Penedès	Vendrell (El)	No	11,74%	14,66%	24,87%	26,96%	42,05%	16,36%	70.064
Gironès	Girona	No	5,63%	2,88%	2,52%	7,45%	19,78%	9,08%	65.321
Priorat	Falset	No	-3,64%	-5,73%	-2,78%	0,17%	6,16%	3,56%	- 286
Terra Alta	Gandesa	No	-2,06%	-3,75%	-2,79%	-2,81%	3,96%	1,70%	- 801
Ribera d'Ebre	Mora d'Ebre	No	-5,34%	-2,52%	-2,66%	-2,19%	4,99%	4,50%	- 902
Ripollès	Ripoll	No	-4,41%	-4,23%	-2,77%	-0,96%	0,97%	0,81%	- 3.040
Barcelonès	Barcelona	Sí	-3,17%	-3,13%	-7,42%	-1,22%	5,78%	1,08%	- 203.462

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró i l'INE.

Figura 8. Evolució de la població 1981-2010 en el territori català per municipis

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró i l'INE.

A escala municipal, tal i com mostren la Figura 8 i la Taula 2, es confirmen les dinàmiques de població anteriors, però entrant en més detall: la pèrdua de pes del Barcelonès és degut principalment a la pèrdua de pes de la ciutat central de Barcelona (-133.290 habitants), i en menys mesura per l'Hospitalet de Llobregat (-36.432 habitants) i de Santa Coloma de Gramanet (-20.553 habitants); existeix un creixement dels municipis que a la vegada són capital de comarca i província com Tarragona (31.072 habitants) i Lleida (30.573 habitants), tret de Girona que creix de forma menys acusada apart del cas ja comentat de Barcelona; on finalment el reforçament del Vallès Occidental no és degut només pel creixement dels nuclis tradicionals com Sabadell (21.125 habitants) o Terrassa, que experimenta el creixement més acusat del territori català (57.110 habitants), sinó també pel sorgiment d'una sèrie de ciutats vallesanes que experimenten un creixement demogràfic més significatiu que no pas altres ciutats de l'arc metropolità i metropolitanes, aquests són els casos de Sant Cugat del Vallès (51.112 habitants) o Rubí (29.752 habitants).

Taula 2. Evolució de la població 1981-2010 en el territori català per municipis

Municipi	Comarca	RMB	% Variació Població 1986-1981	% Variació Població 1991-1986	% Variació Població 1996-1991	% Variació Població 2001-1996	% Variació Població 2006-2001	% Variació Població 2010-2006	Increment Població 2010-1981
Terrassa	Valles Occidental	Sí	2,89%	-1,28%	3,67%	6,65%	14,34%	6,46%	57.110
Sant Cugat del Vallès	Valles Occidental	Sí	15,24%	10,30%	21,25%	18,25%	32,15%	10,80%	51.112
Castelldefels	Baix Llobregat	Sí	13,10%	18,20%	16,63%	21,49%	25,39%	6,11%	37.553
Tarragona	Tarragones	No	-2,40%	3,43%	1,84%	2,65%	13,90%	6,88%	31.072
Lleida	Segria	No	0,88%	4,03%	-0,05%	0,90%	11,18%	9,32%	30.573
Salt	Girones	No	0,00%	3,44%	-1,32%	4,43%	24,68%	8,16%	30.304
Rubí	Valles Occidental	Sí	5,75%	8,73%	7,30%	11,50%	16,09%	5,12%	29.752
Lloret de Mar	Selva	No	39,22%	3,10%	11,03%	29,48%	51,60%	21,59%	29.331
Reus	Baix Camp	No	2,40%	8,04%	3,79%	-1,03%	13,00%	4,77%	27.377
Salou	Tarragones	No	0,00%	0,00%	47,41%	30,30%	58,84%	21,90%	27.016
Mataró	Maresme	Sí	3,11%	1,49%	0,50%	5,07%	10,78%	3,50%	25.897
Vendrell (El)	Baix Penedes	No	15,32%	14,63%	23,32%	25,06%	34,40%	12,88%	24.407
Vilanova i la Geltrú	Garraf	Sí	2,61%	1,97%	4,61%	11,34%	17,61%	5,90%	22.699
Cambrils	Baix Camp	No	23,49%	5,96%	20,35%	19,62%	32,76%	16,42%	21.286
Sabadell	Valles Occidental	Sí	0,00%	1,77%	-1,90%	-0,34%	8,30%	3,39%	21.215
Sant Adrià de Besòs	Barcelones	Sí	-4,57%	-1,67%	-2,32%	-2,76%	0,45%	4,66%	- 2.293
Cornellà de Llobregat	Baix Llobregat	Sí	-5,06%	-2,30%	-2,87%	-1,63%	3,87%	3,50%	- 4.323
Badalona	Barcelones	Sí	-2,07%	-2,80%	-3,54%	-0,94%	5,99%	-1,19%	- 10.894
Santa Coloma de Gramenet	Barcelones	Sí	-3,81%	-1,57%	-7,48%	-5,77%	2,58%	0,84%	- 20.553
Hospitalet de Llobregat (L')	Barcelones	Sí	-5,18%	-2,57%	-6,43%	-4,93%	2,34%	4,23%	- 36.432
Barcelona	Barcelones	Sí	-2,90%	-3,42%	-8,20%	-0,23%	6,66%	0,86%	- 133.290

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró i l'INE.

Figura 9. Evolució de la població 1981-2010 a la RMB per municipis i comarques

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró i l'INE.

D'aquesta manera, en l'anàlisi a escala metropolitana que mostra la Figura 9 i les Taules 3 i 4, aquesta dinàmica de creixement demogràfic acusat a les ciutats vallesanes en comparació a la resta del territori metropolità queda demostrat de forma clara. Mentre que la ciutat central de Barcelona i la seva conurbació de municipis també segueixen amb la mateixa dinàmica de descentralització demogràfica, les ciutats de l'arc metropolità que constitueixen les polaritats

sobre les quals el PTMB aposta sustentar-hi el model policèntric de *sistema de ciutat de ciutats metropolitanas* creix també, però en menys mesura que altres ciutats que han emergit durant els últims 30 anys. D'aquesta manera, mentre que Mataró experimenta un creixement de 25.897 habitants, Vilanova i la Geltrú de 22.699 habitants, Granollers de 14.343 habitants, Vilafranca del Penedès de 13.193 i Martorell de 10.867 habitants, les ciutats vallesanes, apart de les que formen aquest *arc metropolità de ciutats* que són Terrassa i Sabadell, que en el cas de la primera és la que més creix amb un increment absolut de 57.110 habitants i en cas de la segona amb un increment de 21.215 habitants; són les ciutats que experimenten el creixement més acusat essent emergents. Aquest és el cas per exemple de Sant Cugat del Vallès amb un increment de 51.112 habitants i Rubí amb un increment de 29.752, a la vegada que són acompanyades per altres en menys intensitat: Cerdanyola, Ripollet i Montcada. Aquesta dinàmica urbana ha dibuixat per l'any 2010 una imatge metropolitana on les ciutats vallesanes madures, Sabadell i Terrassa, i les emergents, Sant Cugat, Rubí i Cerdanyola per aquest ordre, presenten concentracions més altes de població que la resta de la majoria de les ciutats de l'arc metropolità i que la resta de ciutats metropolitanas, exceptuant les del Baix Llobregat, però que en canvi moltes d'aquestes no han fet més que perdre pes demogràfic.

Taula 3. Evolució de la població 1981-2010 a la RMB per municipis

Municipi	Comarca	Població 2010	Població 1981	Increment Població 2010-1981	% Variació Població 1991-1981	% Variació Població 2001-1991	% Variació Població 2010-2001
Barcelona	Barcelones	1.619.337	1.752.627	- 133.290	-6,22%	-8,41%	7,57%
Hospitalet de Llobregat (L')	Barcelones	258.642	295.074	- 36.432	-7,62%	-11,04%	6,67%
Badalona	Barcelones	218.886	229.780	- 10.894	-4,81%	-4,45%	4,73%
Terrassa	Valles Occidental	212.724	155.614	57.110	1,57%	10,56%	21,73%
Sabadell	Valles Occidental	207.338	186.123	21.215	1,76%	-2,24%	11,97%
Mataró	Maresme	122.905	97.008	25.897	4,64%	5,60%	14,66%
Santa Coloma de Gramenet	Barcelones	120.060	140.613	- 20.553	-5,32%	-12,82%	3,44%
Cornellà de Llobregat	Baix Llobregat	87.240	91.563	- 4.323	-7,25%	-4,45%	7,51%
Sant Boi de Llobregat	Baix Llobregat	82.411	72.926	9.485	6,86%	1,96%	3,71%
Sant Cugat del Vallès	Valles Occidental	81.745	30.633	51.112	27,11%	43,37%	46,43%
Rubí	Valles Occidental	73.591	43.839	29.752	14,98%	19,64%	22,04%
Vilanova i la Geltrú	Garraf	66.532	43.833	22.699	4,63%	16,48%	24,54%
Viladecans	Baix Llobregat	64.077	43.358	20.719	11,38%	18,30%	12,16%
Prat de Llobregat (El)	Baix Llobregat	63.434	60.419	3.015	6,46%	-1,84%	0,47%
Castelldefels	Baix Llobregat	62.250	24.697	37.553	33,69%	41,70%	33,05%
Granollers	Valles Oriental	59.691	45.348	14.343	14,39%	3,49%	11,20%
Cerdanyola del Vallès	Valles Occidental	58.407	50.885	7.522	11,25%	-5,53%	9,21%
Mollet del Vallès	Valles Oriental	52.459	35.480	16.979	15,21%	14,73%	11,86%

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró i l'INE.

Taula 4. Evolució de la població 1981-2010 a la RMB per comarques

Capital Comarca	Comarca	Població 1981	Població 2010	Increment Població 2010-1981	% Variació Població 1991-1981	% Variació Població 2001-1991	% Variació Població 2010-2001
Barcelona	Barcelones	2.454.491	2.251.029	- 203.462	-6,21%	-8,55%	6,92%
Sabadell	Valles Occidental	598.324	886.530	288.206	8,59%	12,64%	21,14%
Sant Feliu de Llobregat	Baix Llobregat	573.461	798.468	225.007	6,41%	13,45%	15,34%
Mataró	Maresme	253.527	430.997	177.470	15,61%	21,36%	21,16%
Granollers	Valles Oriental	225.095	396.691	171.596	16,62%	21,30%	24,58%
Vilanova i la Geltrú	Garraf	69.084	144.657	75.573	11,34%	39,31%	35,01%
Vilafranca del Penedès	Alt Penedes	64.894	104.589	39.695	7,66%	14,10%	31,21%

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró i l'INE.

6. Jerarquia urbana dels municipis i comarques de Catalunya (1981-2010)

En la present secció s'analitza la jerarquia urbana dels municipis i comarques de Catalunya dels últims trenta anys, per saber si les ciutats que més han crescut en termes demogràfics, segons els resultats obtinguts en la secció anterior, són també les ciutats que disposen de més jerarquia urbana. D'aquesta manera tindrem una doble lectura dinàmica (1981-2010) del territori català i metropolità: *són les ciutats catalanes i metropolitanes que més han concentrat els creixements demogràfics les que també són més jeràrquiques o les que més han augmentat la seva jerarquia en el territori?*

Per tal d'estimar la jerarquia urbana dels municipis i comarques catalanes i metropolitanes, en la present investigació s'ha optat per analitzar les distribucions *rank-size* de població. Distribucions que han estat utilitzades en la literatura especialitzada per tal de mesurar la jerarquia urbana i el policentrisme⁹, a tall d'exemple Hagget (1965), Hall i Hay (1980) i més recentment Hall i Pain (2006) i Meijers (2008). Així, les estimacions *rank-size* han estat àmpliament utilitzades en la literatura de la distribució espacial de la població i de l'activitat econòmica. En particular, han estat utilitzades per tal d'estimar la llei de Zipf's, on l'evidència empírica demostra que el pendent de l'expressió (1) determinat pel coeficient estimat (β) indica el nivell de policentrisme dins de la regió o sistema metropolità: i on com més plana és la distribució més policèntrica és la regió urbana. De fet, la distribució *rank-size* sintetitza les jerarquies en termes de població i, per tant, d'activitat econòmica a través de l'espai. D'aquesta manera per tal de quantificar la jerarquia urbana s'utilitza la següent expressió analítica (1):

$$\text{Pop (Lg 10)} = C + \beta \text{RankPop(Lg 10)}(1)$$

A la Figura 10 es mostren les distribucions de població *rank-size* tant a nivell municipal com a nivell comarcal des del 1981 al 2010. En l'eix X es representa el logaritme del *rank* (ordre) de població de cada municipi i comarca, i en l'eix Y el logaritme de les poblacions totals d'aquestes. Els resultats mostren la següent tendència urbana: a nivell d'escala municipal (imatge esquerra de la Figura 10) es pot observar que els municipis de mida mitjana són els que han augmentat més la seva jerarquia urbana, mentre que els municipis de més pes demogràfic (Barcelona, Badalona, Terrassa, Sabadell, Tarragona, etc.), deixant de banda si particularment han perdut o guanyat població, no han experimentat canvis significatius. És a dir, els municipis de mida més gran, durant els últims quasi trenta anys (1981-2010), no han perdut ni guanyat de forma significativa jerarquia urbana (s'observen variacions en l'eix Y que fan referència a les dinàmiques de població, però no s'observen canvis en l'eix X, que fan referència a l'*ordre-rank* o jerarquia demogràfica), mentre que si que ho han fet els de mida mitjana (la línia lila que representa la distribució de població a l'any 2010 es desplaça cap a la dreta i cap amunt a mesura que els municipis perden mida en comparació als mateixos municipis en l'any 1981, representats amb la línia blava). A escala comarcal (imatge dreta de la Figura 10), aquesta dinàmica es pot observar de forma més entenedora. Les comarques de més mida (Barcelonès, Vallès Occidental, Baix Llobregat, etc.) conserven el seu *rank de població* mentre que les comarques de mida mitjana (Gironès i Alt Empordà, per exemple) són les que augmenten més la seva jerarquia urbana en el territori català en els últims trenta anys.

⁹ En aquest sentit a Masip (2011b) es quantifica el policentrisme morfològic per a la Regió Metropolitana de Barcelona durant el període 1991 al 2001.

Figura10. Distribució de la Població (*Rank-size*) 1981-2010 per municipis i comarques

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró i l'INE.

7. Conclusions: Proposta cap a un nou model territorial, Bicapitalitat catalana i metropolitana?

Els resultats que s'han arribat en l'anàlisi empírica de les dues seccions anteriors, obren la porta a reprendre el debat territorial sobre l'organització territorial catalana i metropolitana. En aquest sentit, l'anàlisi de les dinàmiques territorials en termes demogràfics dels últims trenta anys ha posat de manifest quines ciutats catalanes i metropolitanes han consolidat la seva població, quines n'han perdut o s'han estancat, i quines s'han erigit com a emergents; alhora que s'ha relacionat com aquestes dinàmiques demogràfiques han influenciat en la jerarquia urbana que aquestes ciutats exercien en el territori. D'aquesta manera, fins a cert punt s'ha continuat el treball iniciat per Solà-Morales (1979) o Busquets (1980) per tal de definir quines polaritats en el territori català i metropolità podrien ésser considerades com a consolidades o madures, emergents o recents i estancades.

Tal i com s'ha vist doncs, els resultats mostren un creixement demogràfic acusat i un reforçament de la seva jerarquia urbana en les ciutats vallesanes i, per tant, de la comarca del Vallès Occidental en relació al conjunt del territori català i metropolità, dinàmica que ja es podia intuir en els treballs del Pla Comarcal del 1953 i, posteriorment, del Pla Provincial del 1959. Així, durant els últims casi trenta anys (1981-2010) les ciutats vallesanes que han aparegut com a emergents segons les anàlisi demogràfiques realitzades són Sant Cugat del Vallès i Rubí, a la vegada que les ciutats que Busquets (1980) detectava com a madures (Terrassa i Sabadell) han augmentat considerablement la seva població, sobretot en el cas de Terrassa. Aquesta *ciutat de ciutats vallesanes*, conjuntament acompanyades d'altres ciutats del Vallès que han incrementat la seva població però en menys intensitat (Cerdanyola del Vallès, Ripollès i Montcada i Reixac), poden arribar a constituir la base urbana d'una tercera via en el debat territorial que històricament es plantejava entre fenomen metropolità de Barcelona (macrocefàlia barcelonina) i sistema de ciutats catalanes. En aquest sentit, la tercera via que

s'intenta plantejar no pren com a propi el model de macrocefàlia Barcelonina, on a partir del fenomen metropolità de Barcelona es tenia la concepció que s'estructuraria el futur territori metropolità i català, però també a la vegada posa en qüestió el model de ciutat de ciutats catalanes que ha anat evolucionant fins a l'actualitat amb la concreció de model territorial proposat pel PTMB. És a dir, el model preconitzat pel Pla (Generalitat de Catalunya, 2010) basat en un model nodal d'assentaments on s'aprofiten les polaritats ja existents (ciutats de l'Arc Metropolità) per tal de localitzar-hi els futurs creixements, model que a la pràctica es conceptualitza com un sistema de ciutat de ciutats metropolitanes i monocalitat catalana i com el model policèntric més òptim per tal d'assolir els objectius generals de sostenibilitat ambiental, eficiència econòmica i equitat social.

Figura 11. **Sistema de ciutat de ciutats metropolitana i bicapitalitat catalana?**

Font: Elaboració pròpia (imatge esquerra); RMB 2024 (imatge dreta) a Masip (2011c).

Així, la tercera via proposada posaria en qüestió que aquest sistema de ciutat de ciutats metropolitanes s'hagi d'estructurar a partir de les ciutats de l'arc metropolità, on tal i com s'ha vist en els apartats empírics, deixant a banda les vallesanes, Mataró i Vilanova, les altres ciutats de l'arc com Vilafranca del Penedès, Martorell i en menys mesura Granollers, no han incrementat significativament la seva concentració de població, i que el model territorial policèntric definit pel PTMB a través d'aquest sistema de ciutat metropolitanes estructurat en les ciutats de l'arc metropolità no hagi considerat quines són les relacions i influència que existeixen entre estructura urbana (monocentrisme, policentrisme i dispersió) amb la

sostenibilitat ambiental, l'eficiència econòmica i la cohesió social, relacions sovint complexes, borroses i un xic incertes tal i com posa de manifest, entre altres, Meijers (2008).

Recapitulant el que s'ha mencionat fins ara: el debat teòric territorial, l'anàlisi empíric realitzat i la crítica al model territorial del PTMB, la tercera via territorial proposada dibuixa les primeres traces d'un model territorial que parteix també de la conceptualització del sistema de ciutat de ciutats catalanes però fent una lectura simultània del territori a escala regional (RMB) i a escala catalana (Catalunya). Així, el sistema de ciutat de ciutats metropolitanas, tal i com s'observa a la Figura 11 (imatge esquerra), és estructurat en un primer nivell a partir de la ciutat central de Barcelona i a partir de l'emergent ciutat del Vallès en el Vallès Occidental, erigint-se aquesta, com a segona ciutat metropolitana i catalana (definida per les ciutats consolidades de Sabadell i Terrassa, per les recents de Sant Cugat del Vallès i Rubí i, en menys mesura, per Cerdanyola del Vallès, Ripollet i Montcada i Reixac); i en un segon nivell per aquelles ciutats de l'Arc Metropolità que continuen essent polaritats significatives en termes de concentració demogràfica i jerarquia urbana: Mataró i Vilanova i la Geltrú.

Figura 12. Mapa del Coneixement a la Regió Metropolitana de Barcelona

Font: PTMB (Generalitat de Catalunya, 2010).

D'altra banda, a escala del conjunt del territori català, la proposta plantejada l'entén a partir també d'aquesta bipolaritat Barcelona - ciutat emergent del Vallès i de les polaritats que continuen concentrant població i jerarquia urbana per estructurar el territori: Girona, Tarragona, Lleida, Manresa i Vic. Lectura del territori català doncs, que a la pràctica suposaria entendre'l a partir d'una bicapitalitat compartida entre Barcelona i el sistema de ciutats vallesanes o a escala comarcal entre el Barcelonès i el Vallès Occidental; i és aquí on radica el segon canvi

conceptual en comparació al model territorial proposat pel PTMB. Amb aquesta tercera via doncs, es passaria d'entendre al territori català a partir d'un sistema de ciutats metropolitanes i catalanes que s'estructuren a nivell metropolità amb Barcelona - ciutats de l'Arc Metropolità i a nivell català amb l'ajuda de les polaritats de Girona, Tarragona, Lleida, Manresa i Vic, però on a la pràctica acaba predominant la macrocefàlia Barcelona i, per tant, essent un *sistema de ciutats metropolitanes i monocalitat catalana* a una concepció *biescalar* del territori on a nivell metropolità s'estructura en un sistema de ciutats metropolitanes amb una potent bipolaritat i a on aquesta s'extrapola a escala catalana conformant una bicapitalitat i un sistema de ciutats definit per les ciutats ja mencionades de Girona, Tarragona, Lleida, Manresa i Vic, és a dir, cap a un *model de sistema de ciutat de ciutats metropolitanes i bicapitalitat catalana (Barcelona-ciutat emergent del Vallès)*.

Per tant, el debat sobre el model territorial metropolità i català amb la present proposta lluny d'ésser una qüestió tancada, tal i com semblava ésser a partir de la proposta del PTMB, encara és oberta. Ara bé, el present article només és un primer pas per tal de definir les primeres traces d'un tercer model territorial per a la RMB i Catalunya. És per aquest motiu que forma part a la vegada d'una investigació més àmplia, tal i com s'està duent a terme a Masip (2011a), en que consistirà en esbrinar la bonança d'aquesta nova proposta territorial per tal d'assolir els objectius generals marcats pel PTMB de desenvolupament sostenible, competitivitat territorial i cohesió territorial. D'aquesta manera, amb la indagació futura de la influència de l'estructura urbana (monocentrisme, policentrisme i dispersió) amb la sostenibilitat ambiental, l'eficiència econòmica i l'equitat social, es podrà concloure quin dels models presentats, si el proposat o el del PTMB o finalment el d'una monocalitat barcelonina i catalana, és el més òptim per assolir els objectius territorials prèviament mencionats.

No obstant, a priori dos punts poden jugar a favor de l'opció territorial que s'ha proposat. Per una banda, el territori del Vallès Occidental és considerat per alguns estudis com una àrea de creixement de significativa importància pel territori metropolità i català, en aquest sentit en els estudis realitzats per Caixa Catalunya (1999) es preveu a l'horitzó del 2026 una concentració de llocs de treball en el Vallès de 540.855 LTL, escenari no tan allunyat del que s'ha previst a Masip (2011c), on tal i com mostra la Figura 8 anterior (imatge dreta) es preveu una concentració de 607.662 LTL pel mateix horitzó. Per l'altra, la distribució espacial de les activitats econòmiques del coneixement analitzades per la Generalitat de Catalunya (2010), tal i com mostra la Figura 12, on la majoria d'elles estan concentrades en les ciutats vallesanes, ciutats que segons l'apartat empíric del present article han estat les que més han experimentat un creixement demogràfic acusat i un reforçament de la seva jerarquia urbana, tant les consolidades de Terrassa i Sabadell com les recents de Sant Cugat del Vallès i Rubí, i en menys mesura la ciutat de Cerdanyola del Vallès.

Bibliografia

ACEBILLO, J. *Barcelona, servidor central de la xarxa metropolitana de ciutats*. A: Revista Econòmica de Catalunya, 34: 89-95, 1998.

BALDRICH, M. *Ante el crecimiento desmesurado de los aglomerados urbanos, la ciudad comarca*. A: LLUCH, E. i NEL·LO, O. (Coords.) *El debat de la divisió territorial de Catalunya*. Diputació de Barcelona, Barcelona, 1984, pp: 33-41.

BUSQUETS, J. *Macrocefàlia Barcelonina o ciutats catalanes?*. A: *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme*, EXTRA1:pp.32-37, 1980.

CAIXA de Catalunya. *Anàlisi econòmica de les àrees urbanes de Catalunya: Sabadell*. A: *Caixa de Catalunya*, setembre 1999.

CAMAGNI, R. ISALONE, C. *Network urban structures in Northern Italy: elements for a theoretical framework*. A: *UrbanStudies*, 6: 1053-1064, 1993.

CARRERAS, J. M. *Morfologia del territori metropolità. Anàlisi de la situació i línies de futur*. A: *Col·lecció prospectiva*, 8:pp.1-59, 2007.

CASSASAS, LL. *Barcelona i l'espai català. El paper de Barcelona en la formació i en l'ordenament del territori de Catalunya*. Editorial Curial, Barcelona, 1977. p.324

CASSASAS, LL. i CLUSA, J. *L'Organització Territorial de Catalunya*. Llibres de la Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 1981. p. 326

CAPEL, H. *Epílogo ¿En qué ha fallado Barcelona?* A: *Finisterra*, XLV (90): 173-204, 2010.

CHRISTALLER, W. *Die zentralen Orte in Süddeutschland*. Jena: Fischer, 1933. A: *Versió traduïda*: per Carlisle W. Baskin: *Central Places in southern Germany*. Englewood Cliffs, N.J.:Prentice-Hall, 1966, p.230

CLUSA, J. i ROCA, J. *El canvi d'escala de la Ciutat metropolitana de Barcelona*. A: *Revista Econòmica de Catalunya*, 33: 44-53, 1997.

COPTA (Cooperation for Territorial Cohesion of Europe). *Territorial Agenda of the European Union. Towards a more competitive and sustainable Europe of Diverse Regions*. A: *Agreed on the occasion of the Informal Ministerial Meeting on Urban Development and Territorial Cohesion*. Leipzig, 24-25 May, pp.1-11, 2007

CSD – CEU (Committee on Spatial Development). *European Spatial Development Perspective. Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the EU*. A: *Postdam: Presented at the Informal*. pp.1-82, 1999

ESTEBAN, J. *La Regió Metropolitana de Barcelona*. A: *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 39: 31-41, 2003.

FONT, A. *Región urbana de Barcelona: de la ciudad compacta a los territorios metropolitanos*. A: INDOVINA, F. (Coord.) *La ciudad de baja densidad: Lógicas, gestión y contención*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2007, pp: 27-49.

FONT, A. et al. *La construcció de la Catalunya urbana*. A: Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme, EXTRA1:pp.14-25, 1980.

FONT, A. et al. *La construcció del territori metropolità. Morfogènesi de la regió urbana de Barcelona*. Mancomunitat de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, Barcelona, 1999.p.211

GATCPAC. *La urbanització de la Barcelona futura*. A: DE TORRES, M. (Coord.) La formació de la urbanística de Barcelona. L'urbanisme de la diversitat. Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, Barcelona, 1999, pp.:369

GENERALITAT de Catalunya. *Projecte del Pla Territorial Metropolità de Barcelona*. Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Direcció General de Planificació i Acció Territorial, Generalitat de Catalunya, Barcelona 1998. p.412

GENERALITAT de Catalunya. *Pla Territorial Metropolità de Barcelona*. Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Direcció General de Planificació i Acció Territorial, Generalitat de Catalunya, Barcelona. 2010. 2vol. 415 + 220p.

HAGGET, P. *Locational analysis in Human Geography*. Edward Arnold, London, 1965.pp:379.

HALL, P. *Global city-region in the twenty-first century*. A: SCOTT, A.J.(eds.) *Global City-Regions: Trends, Theory, Policy*. Oxford University Press, pp: 59-79. 2001

HALL, P. i PAIN, K. *The Polycentric Metropolis. Learning from mega-city regions in Europe*. A: Earthscan, pp:1-247, 2006

LLUCH, E. i NEL·LO, O. *El debat de la divisió territorial de Catalunya. Edició d'estudis, propostes i documents (1939-1989)*. Diputació de Barcelona, Barcelona, 1984.p.1491

MANCOMUNITAT de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona (MMAMB). *La Regió Metropolitana en el planejament territorial de Catalunya. Al·legació al Pla Territorial General de Catalunya*. A: Papers, Regió Metropolitana, 14:pp.1-99, 1993.

MANCOMUNITAT de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona (MMAMB). *Dinàmiques metropolitanes a l'Àrea i Regió de Barcelona*. , Barcelona: MMAMB, 1995.p.1-271

MARTORELL, V. et al. *Historia del urbanismo en Barcelona: del plan Cerdà al Área Metropolitana*. Editorial Labor, Barcelona, 1970.p.1-153

MASIP, J. *Policentrisme i emergència de subcentres en la re-estructuració dels sistemes metropolitans cap a la competitivitat i cohesió territorial: El cas de la Regió Metropolitana de Barcelona (proposta de Tesi Doctoral)*. A: Report de Recerca nº12, Centre de Política de Sòl i Valoracions, Universitat Politècnica de Catalunya, pp.1-44, 2011a

MASIP, J. *Growth of the metropolitan limits and its influence on the urban structure. A retrospective analysis (1991-2001) for the Barcelona Metropolitan Region*. A: Annual North American Meetings of the Regional Science Association International (NARSC-RSAI),

(58th, Miami, 9-12 November 2011), The North American Regional Science Council, Miami: Florida. També a: E-prints UPC UPCommons , pp:1-68, 2011b

MASIP, J. *Polycentrism and emerging sub-centres in the restructuring of metropolitan systems. The case of Barcelona Metropolitan Region (RMB)*. A: Annual North American Meetings of the Regional Science Association International (NARSC-RSAI), (58th, Miami, 9-12 November 2011), The North American Regional Science Council, Miami: Florida. També a: E-prints UPC UPCommons , pp:1-25, 2011c

MEIJERS, E. *Measuring Polycentricity and its Promises*. A: European Planning Studies, 16 (9): 1313-1323, 2008.

MINISTERIO de la Vivienda. *Plan General de Ordenación de la Provincia de Barcelona. Memoria*. Delegación Provincial del Ministerio de la Vivienda en Barcelona, Barcelona, 1959.p.223

NADAL, F. *El pensament geogràfic a Catalunya contemporània fins els anys quaranta*. A: Congrés Català de Geografia (1°, Barcelona, 11-15 març). Ponències, Societat Catalana de Geografia, pp: 5-20, 1991.

NEL-LO, O. *La ciutat il·limitada I la ciutat futura*. A: NOGUÉ, J. (Ed.) La ciutat. Visions, anàlisis i reptes. Universitat de Girona-Ajuntament de Girona, Girona, 1996, pp:130.

NEL-LO, O. *El canvi social a la regió metropolitana de Barcelona: deu preguntes*. A: Revista Econòmica de Catalunya, 34: 63-72, 1998a.

NEL-LO, O. *El futuro metropolitano: ciudades intensas*. A: El País, 6 de maig de 1998, 1998b.

NEL-LO, O. *Contra dispersió, intensitat, contra segregació, ciutat*. A: Revista FRC, 6: pp.1-16, 2003

NEL-LO, O. *Les dinàmiques territorials a la Regió Metropolitana de Barcelona (1985-2006). Hipòtesis interpretatives*. A: Revista Papers IERMB, 51: p.16-27, 2010.

NEL-LO, O. *La ordenación de las dinámicas metropolitanas. El Plan Territorial Metropolitano de Barcelona*. A: Scripta Nova, Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales, XV (362): pp.1-13, 2011. ISSN: 1138-9788.

NUREC. *Atlas of Agglomerations in the European Union. Part of an Integrated Observation System*. A: Network on Urban Research in the European Union, Vol. I-II, 1994.

OLIVERAS, J. *Reflexions sobre l'organització territorial de Catalunya*. A: Treballs de la Societat Catalana de Geografia, 67-68: 179-198, 2009.

PUJOL, H. *Dues visions de Barcelona als anys 30. El Pla de distribució en zones del territori català i el Pla Macià (1932-1934)*. A: Treballs de la Societat Catalana de Geografia, XII (43), pp.81-110, 1997.

RIBAS, M. Nicolau M. Rubió i Tudurí i el planejament territorial. Editorial Altafulla, Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona, Barcelona, 1995.p.1-185.

ROCA, F. *Política econòmica i territori a Catalunya 1901-1939*. Ketres, Barcelona, 1979.p.240

ROCA et al. *Informe sobre la revisió del model d'organització territorial de Catalunya. Comissió d'experts creada per acord del Govern de 3 d'abril de 2000, a instància dels diferents grups del Parlament de Catalunya*. Departament de Governació, Barcelona, 2000.p.1-164

ROCA, J. i CLUSA, J. *Evolució de l'estructura urbana de Catalunya. Impacte dels canvis experimentats en la distribució espacial de la població, l'ocupació i la mobilitat per Treball en el sistema català de ciutats*. A: Nota d'Economia, núm.64: 67-90,1999.

ROCA, J. i MOIX, M. *Cap a una nova organització territorial de Catalunya*. Centre de Política del Sòl i Valoracions, Universitat Politècnica de Catalunya, Barcelona, 2004. 110 p. ISBN: 978-84-8157-435-7.

SALVADOR, N. et al. *La regió urbana funcional de Barcelona en el context europeu*. A: Revista Econòmica de Catalunya, 33: 54-65, 1997.

SOLÀ-MORALES, M. *Las propuestas del Plan Director*. A: Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme, 87:pp.25-29, 1972.

SOLÀ-MORALES, M. *Capital i ciutats a Catalunya: una perspectiva de futur*. A: CABRÉ, A.M. (Coord.) Catalunya cap a l'any 2000. Editorial Blume, Barcelona, 1979, pp:263

SOLÀ-MORALES, M. *La identitat del territori*. A: Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme, EXTRA1:pp.1-3, 1980a.

SOLÀ-MORALES, M. *Reconeixement comarcal i ordenació del territori*. A: Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme, EXTRA1: pp.59-60, 1980b.

TRÚLLEN, J. *Dinàmica econòmica i localització de l'activitat productiva a la regió metropolitana de Barcelona*. A: Memòria Econòmica de Catalunya, 1997, monografia núm.4, Cambres Oficials de Comerç, Indústria i Navegació de Catalunya: Barcelona,, 1998, pp: 295-310.

VALLÈS, J.M i NEL·LO, O. *De ciutat metròpoli: notes per una lectura del Pla Estratègic Barcelona 2000*. A: Barcelona Economia, 18: 9-20, 1993.

VILAR, P. *Catalunya dins d'Espanya moderna: Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*. Barcelona, Edicions 62, 1968. Traducció de: VILAR, P. *La Catalogne dans l'Espagne moderne. Recherches sur les fondements économiques des structures nationales*. Paris, SEVPEN, Vol. I-III 1962.p.717